

VERMOGEN

van

VRIJWILLIGERS

Een kwalitatief onderzoek naar
actief burgerschap en de toepassing van de
gemeenschapsmunt de Torekes

SARAH DUIJTS
SIMONE HEINEN

Alle foto's zijn gemaakt door de auteurs zelf.

Vermogen van Vrijwilligers

Een kwalitatief onderzoek naar
actief burgerschap en de toepassing van de gemeenschapsmunt de Torekes

Juni 2020

Sarah Duijts

5938546

s.j.duijts@students.uu.nl

Simone Heinen

5947405

s.heinen@students.uu.nl

Aantal woorden: 22368

Bachelorthesis Culturele Antropologie

Universiteit Utrecht

Begeleider: Donja Verlaan

Universiteit Utrecht

De meest voorkomende woorden in de interviews, gefilterd op woorden vanaf vijf letters.

Inhoudsopgave

Kaarten	6
Voorwoord	9
Introductie	11
Hoofdstuk 1. Empowerment en arbeid in de participatiesamenleving	19
1.1 Participatiesamenleving en actief burgerschap	19
1.2 Empowerment en actief burgerschap	22
1.3 Arbeid in participatiesamenleving	25
1.4 Activatie en vrijwilligerswerk	27
Hoofdstuk 2. Het Torekesproject	31
Hoofdstuk 3. Arbeid in het Torekesproject	35
3.1 Vrijwilligerswerk als optie voor actief burgerschap	35
3.2 De rol van de gemeenschapsmunt de Torekes	40
3.3 Het maatschappelijke frame op het Torekesproject	47
Hoofdstuk 4. Empowerment in het Torekesproject	54
4.1 De Torekesgemeenschap	54
4.2 Netwerken	60
4.3 Participatie	65
Hoofdstuk 5. Conclusie en discussie	72
Literatuurlijst	80
Bijlage 1. Begrippenlijst	87
Bijlage 2. Het Torekesproject in tijden van de coronacrisis	90

Kaarten

Kaart 1. Gent¹

¹ Gemaakt door Simone Heinen op 10 juni 2020. Bron: Google Maps.

Kaart 2. Rabot²

² Gemaakt door Simone Heinen op 10 juni 2020. Bron: Google Maps.

Kaart 3. Het Torekesproject³

1. Voorheen de Site, nu de Tondelier
2. Buurtcentrum Rabot waar o.a. Bar Bazaar zich in bevindt
3. Eetcafé Toreke, waar elke donderdag Barabot georganiseerd wordt
4. Het Boerenhof
5. Kantoor en tuin van Laborabot
6. Verzamelplaats voor de Plezante Doeners

³ Gemaakt door Simone Heinen op 10 juni 2020. Bron: Google Maps.

Voorwoord

Als antropologiestudent aan de Universiteit van Utrecht bereid je je door de jaren heen zo goed mogelijk voor op je afstudeerproject. Al vanaf jaar één keken wij, Simone en Sarah, uit naar het moment dat we als echte antropologen het veld in konden gaan. Ondanks dat dit veldwerk korter geduurd heeft dan van tevoren het plan was, hebben wij in het karakteristieke Rabot, in Gent, mogen ervaren hoe het is om etnografisch onderzoek te doen. Daar alleen al zijn wij dankbaar voor. Echter, voor het laten slagen van dit onderzoek hebben wij steun gehad van verschillende mensen die wij graag willen bedanken.

Allereerst willen wij Samenlevingsopbouw Gent en vooral de projectleider van het Torekesproject Sanne bedanken voor de fijne samenwerking. Hierdoor hebben wij toegang gekregen tot het onderzoeksveld en relevante informatie over het project mogen ontvangen.

Ten tweede willen we de medewerkers van betrokken partners, handelaren en Stad Gent bedanken voor hun boeiende verhalen en ervaringen met het Torekesproject. Het heeft ons geholpen om het project in zijn totaliteit te begrijpen.

Daarnaast zou dit onderzoek niet hebben kunnen plaatsvinden zonder de gastvrijheid van de vrijwilligers. Vanaf het eerste moment hebben wij ons door de goede sfeer en gezelligheid thuis gevoeld in Rabot. Wij willen hen bedanken voor de inspirerende verhalen die ons constant hebben gefascineerd en waardoor wij deze scriptie hebben kunnen schrijven. In het bijzonder willen wij sleutelinformanten Peter en Arnoud bedanken voor de tijd en energie die zij in dit onderzoek hebben gestoken, maar vooral ook voor de goede vriendschap die in een slechts korte tijd is ontstaan.

Ook willen we iedereen bedanken die met ons mee gelezen heeft en een kritische blik op dit onderzoek heeft geworpen. In het bijzonder onze peerfeedback groep met Catia Stavast, Leanne Leendertse en Silke van Cassel voor de fijne opbouwende kritiek en morele support. Tot slot willen wij onze scriptiebegeleider Donja Verlaan bedanken voor haar begeleiding tijdens dit onderzoek. Door de betrokkenheid, kritische maar waardevolle feedback en wijze raad hebben wij de afgelopen maanden een grote ontwikkeling doorgemaakt als antropologen. Bedankt voor de begeleiding, daardoor bleven wij tijdens dit schrijfproces gemotiveerd om te streven naar een beter resultaat.

Ondanks de intensiteit van het schrijfproces hebben wij genoten van dit onderzoek. Wij hopen dat u dit merkt en wensen u veel plezier met het lezen van onze scriptie.

‘Saluutjes!’⁴

Juni 2020

⁴ De standaard afscheidsgroet tijdens onze veldwerkperiode in Gent.

Introductie

Sarah

Iets na de afgesproken tijd komt Peter, 'onze gids', het buurtcentrum ingelopen. "Hey daar is hij dan", zegt Arnoud, de beste vriend van Peter, die al een uur met ons koffie drinkt. Peter begroet zijn collega's achter de bar en komt vervolgens naar ons toe. "Hey mijn vriendinnen uit Utrecht!", zegt hij terwijl hij ons groet met een hand en een kus op de wang. De tour door de wijk gaat beginnen. We grappen met z'n allen over Peter als gids. Op het moment dat we naar buiten lopen toert hij een waaier tevoorschijn en houdt deze omhoog: "Volg mij maar", zegt hij lachend. We volgen een zeer enthousiaste man van bijna zestig, die veel kan vertellen over de geschiedenis van de buurt, en zijn beste vriend die de medewijkgenoten één voor één begroet. Al lopend vertellen ze over het opgroeien in een arme wijk en over de bijdrage die zij leveren aan de, in hun ogen, gezelligste wijk van Gent: Rabot-Blaisantvest. In één middag tijd verandert ons beeld over hen van kansarme wijkbewoners naar actieve burgers. En dit was nog maar het begin.⁵

Simone

In 2019 heeft de Vlaamse overheid *Samen leven in 2050* samengesteld. Dit is een lange termijn visie op hoe Vlamingen in 2050 samen wil leven en hoe beleid hierop kan inspelen (Vlaamse overheid 2019). In deze visie komt sterk naar voren dat de burger een actievere rol in de samenleving krijgt, wat aansluit op de bovenstaande situatieschets. Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak (2011, 205) wijzen daarmee op een verschuiving van het gebruik van het begrip burgerschap. Niet alleen beleidsmakers, politici en academici mengen zich in de discussie over burgerschap, ook de gewone burger geeft in toenemende mate invulling aan het begrip. Burgerschap wordt hierdoor steeds meer een ervaring in plaats van een theoretisch concept (Fuller, Kershaw en Pulkingham 2008, 159). Om deze ervaring te kunnen begrijpen is het van belang om etnografisch onderzoek te doen vanuit de burgers zelf.

Doordat ook burgers nu invloed hebben op de invulling van burgerschap, is er ook een verandering in de betekenis van het begrip ontstaan. Waar burgerschap voorheen vooral ging over

⁵ Participerende observatie en *participatory mapping* op 14 februari 2020

het verkrijgen van bepaalde rechten, betekent het nu ook het voldoen aan bepaalde plichten (Fuller, Kershaw en Pulkingham 2008; Van Hees et al. 2015; Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak 2011; Loobuyck 2019). Deze plichten worden vormgegeven in een bijdrage die burgers moeten leveren aan de samenleving. Dit kan op het gebied van regulier, betaald werk, wat over het algemeen de manier is die men toepast, maar dat is veelal niet genoeg. Omdat de nadruk op vrijwilligerswerk groter wordt, wordt van (niet-)werkenden ook steeds meer maatschappelijke participatie verwacht. Niet als verschuiving, maar als extra participatieplicht. Dit plaatst ons onderzoek in de context van de zogenoemde participatiesamenleving⁶ waarbij van burgers verwacht wordt op verschillende manieren actief te zijn in de samenleving.

Vanwege de verschuiving naar de participatiesamenleving is de invulling van burgerschap de afgelopen 25 jaar veel onderzocht en bediscussieerd (Verhoeven en Tonkens 2013, 415). De extra participatieplicht laat zien dat burgerschap een proces is waarbij er in toenemende mate van burgers verwacht wordt dat zij een bijdrage leveren aan de samenleving. Burgerschap wordt nu een actief proces, waardoor men spreekt van *actief* burgerschap. De definitie van Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak (2011, 209) heeft ook deze strekking. Zij spreken van actieve burgers als zijnde: “zelfredzaam en tegelijkertijd in staat de overheid te helpen”. Echter, het definiëren van actieve burgers leidt tot uitsluiting. Namelijk van zij die niet kunnen participeren op de manier die nu door de maatschappij als norm wordt beschouwd. Hoewel wij deze werkdefinitie in dit onderzoek gebruiken, blijft actief burgerschap een fluïde fenomeen en is het moeilijk om hier een definitie aan te verbinden. Daarom is het van belang om te onderzoeken hoe actief burgerschap op lokaal niveau wordt vormgegeven.

Relevantie

Sarah

De focus op actief burgerschap zorgt volgens Vanleene, Voets en Verschuere (2018) voor een groter belang van lokale initiatieven en burgerbetrokkenheid, waarbij vrijwilligers(organisaties) een belangrijke rol spelen in het bemiddelen hiervan. Dit onderzoek richt zich op de case-study het Torekesproject in de Gentse wijk Rabot-Blaisantvest, in de volksmond Rabot genoemd. Het Torekesproject is een verzameling van (burger)initiatieven in de wijk. Binnen dit lokale project wordt gebruik gemaakt van de gemeenschapsmunt de Torekes om vrijwilligers te waarderen en te

⁶ In Vlaanderen ook wel vermaatschappelijking van de samenleving genoemd. Wij hebben gekozen om gebruik te maken de term ‘participatiesamenleving’ omdat dat een allesomvattend begrip is waar wij op doelen.

motiveren actief te zijn in de eigen gemeenschap. Met het oog op de participatiesamenleving is Stad Gent⁷ in samenwerking met Samenlevingsopbouw Gent⁸ het Torekesproject gestart met als doel de wijk aangenamer te maken (Samenlevingsopbouw Gent 2019a). Rabot wordt namelijk gezien als één van de armste wijken van Gent en er wonen relatief meer kansarme groepen dan in andere wijken van de stad (Debruyne en Oosterlynck 2009). Door in te zoomen op dit lokale project kijkt dit onderzoek naar hoe actief burgerschap op lokaal niveau geïntegreerd is en hoe wijkbewoners dit ervaren. Daarmee beantwoordt dit onderzoek de volgende centrale vraag:

Hoe ervaren deelnemers van het Torekesproject, in Rabot-Blaisantvest, actief burgerschap in relatie tot de huidige participatiesamenleving?

Simone

Om deze vraag te beantwoorden is dit onderzoek opgedeeld in twee deelaspecten: empowerment en arbeid. In de literatuur over actief burgerschap komen verschillende onderwerpen naar voren, maar in ons onderzoeksveld zien we met name deze twee deelaspecten centraal staan. Enerzijds empowerment, omdat het Torekesproject deelnemers wil activeren en hiermee zelfredzamer kan maken. Vrijwilligerswerk in combinatie met een gemeenschapsmunt kan zorgen voor het bereiken van een atypische groep vrijwilligers die empowerment kunnen gebruiken voor het behalen van deze zelfredzaamheid. Daarnaast valt het project binnen de tak beleidsparticipatie binnen Stad Gent, waaruit blijkt dat het project burgers in staat wil stellen actief deel te nemen aan beleidsvorming, waarbij empowerment een rol speelt. Anderzijds arbeid, omdat het project wijkbewoners in de vorm van vrijwilligerswerk, en daarmee oorspronkelijk onbetaalde arbeid, motiveert een fysieke bijdrage te leveren aan de gemeenschap. Interessant hierbij is het gebruik van de gemeenschapsmunt als vorm van waardering, omdat het de lijn tussen betaalde en onbetaalde werkvormen verdunt. Waar in de huidige samenleving fysieke participatie vooral wordt vastgesteld in termen van betaald werk (De Gier 2007), draagt het gebruik van deze munt bij aan de discussie over wat arbeid in het kader van actief burgerschap inhoudt. Het Torekesproject is hiermee een lokaal initiatief dat actief burgerschap op wijkniveau teweeg kan brengen. Hoewel arbeid en empowerment twee losse deelaspecten zijn, zijn ze niet los van elkaar te zien: arbeid kan

⁷ In Vlaanderen wordt met ‘Stad Gent’ hetzelfde bedoeld als in Nederland met ‘Gemeente Gent’ wordt bedoeld. Voor meer uitleg, zie bijlage 1.

⁸ Vanaf nu in de tekst ‘Samenlevingsopbouw’. Voor meer uitleg, zie bijlage 1.

voor empowerment zorgen en vice versa. Door de aanvulling op elkaar, geven deze deelaspecten gezamenlijk een indruk van hoe men actief burgerschap ervaart binnen het project, wat het een complementair onderzoek maakt.

Sarah

Door deze deelaspecten samen aan het licht te brengen binnen het kader van de participatiesamenleving, draagt dit onderzoek zowel bij aan de theorieën rondom de deelaspecten empowerment en arbeid, als aan de kennis over gemeenschapsmunten en hoe dit samen op lokaal niveau actief burgerschap kan stimuleren. De etnografische manier van beschrijven zorgt voor een *bottom up* benadering van de deelaspecten. De ervaringen van de informanten leggen daarnaast ook een maatschappelijke relevantie bloot. De belangrijkste maatschappelijke relevantie is bewustzijn creëren rond de invulling van ‘actief in de samenleving’. Dit onderzoek laat zien dat de manier waarop burgers nu vorm geven aan actief burgerschap zorgt voor een onevenwichtigheid in de samenleving, doordat het kan leiden tot een uitsluiting van diegenen die niet aan de norm voldoen. Het Torekesproject toont aan dat actief burger zijn samenhangt met persoonlijke mogelijkheden en vraagt daardoor om een breder begrip van het concept. Een verandering in gedachtegoed kan mensen een groter gevoel van waardering geven, wat empowerment versterkt. Dit maken we duidelijk aan de hand van de ervaringen van deelnemers van het Torekesproject, omdat zij ons inzicht geven in wat er direct gebeurt in de samenleving. Het doel van dit kwalitatieve onderzoek is aantonen hoe actief burgerschap binnen dit project tot uitdrukking komt en hoe dit zich verhoudt tot het maatschappelijke idee van de participatiesamenleving. Daarmee willen wij het debat rondom de participatiesamenleving naar voren brengen en de norm rond actief burgerschap problematiseren.

Tijdens het onderzoek

Simone

Wat een etnografisch veldwerk van tien weken had moeten zijn, werd abrupt onderbroken door de uitbraak van het coronavirus. Het sociale leven werd stilgelegd om zo verspreiding te voorkomen. Dit betekende dat het onderzoek niet op locatie verder kon gaan en we na vijf weken veldwerk terug moesten keren naar Nederland. Hier zijn we een tweede fase van dataverzameling ingegaan, waarbij we ons zeven weken hebben gefocust op online data verzamelen. In bijlage 2 zijn van een aantal vrijwilligers de ervaringen van de gevolgen van het coronavirus te lezen. Voor hen heeft het coronavirus een grote invloed gehad op het sociale leven, waarvan het Torekesproject een onderdeel is.

Het veldwerk heeft plaatsgevonden van februari tot begin maart 2020. Via onze *gatekeeper* Sanne, de projectleider van het Torekesproject, kregen wij toegang tot het project en wisten wij al snel dat Buurtcentrum Rabot een centrale plek in de wijk was voor het opdoen van sociale contacten. Het kostte ons twee koffies en twee tosti's om de enthousiaste vrijwilligers te ontmoeten, die ons vervolgens mee hebben genomen in de ervaring van het Torekesproject. Onze onderzoekspopulatie betreft dus de vrijwilligers in het Torekesproject, die hoofdzakelijk woonachtig zijn in de wijk Rabot. Daarnaast worden ook de andere betrokken partijen meegenomen, omdat zij een essentiële rol spelen in de vormgeving van het project. Deze betrokkenen, en een beschrijving daarvan, zijn weergegeven in bijlage 1. Om een zo volledig mogelijk beeld te vormen van de ervaringen van de vrijwilligers zijn de informanten op verschillende manieren verworven en hebben wij rekening gehouden met een verscheidenheid aan relevante kenmerken, zoals arbeidsmarktsituatie en functie binnen het project.

In het veld hebben we gebruik gemaakt van verschillende kwalitatieve onderzoeksmethoden. Verschillende methoden zorgen voor een grotere validiteit en betrouwbaarheid van de data (DeWalt en DeWalt 2011, 110). Bovendien geeft triangulatie van onderzoeksmethoden een holistisch beeld van actief burgerschap. De methoden *hanging out*, *small talk* en informele gesprekken zijn in eerste instantie gebruikt om rapport op te bouwen met de informanten, maar later ook om onduidelijkheden tijdens relevante situaties te verhelderen. Als antropologen zijn wij daarentegen ook opgeleid om de methode participerende observatie toe te passen. Dit was binnen dit onderzoek een belangrijke manier om te ontdekken hoe het project zich manifesteert binnen de wijk en binnen de persoonlijke levens van de vrijwilligers. Door zelf te ervaren hoe het is om als vrijwilliger mee te draaien, de gemeenschapsmunt de Torekes te verdienen en uit te geven, mensen te ontmoeten en onderdeel te worden van de gemeenschap, zijn wij in staat geweest een etnografische scriptie schrijven en deze persoonlijke ervaringen te relateren aan literatuur. Een aantal voorbeelden raken daardoor de methode auto-etnografie. Desondanks, participerende observatie kan zorgen voor een gelimiteerde objectiviteit, omdat de onderzoeker zelf het meetinstrument is (DeWalt en DeWalt 2011, 111). Het feit dat we dit onderzoek samen hebben gedaan, heeft ervoor gezorgd dat de gevonden data gecheckt kon worden. Hierdoor zijn potentiële vooroordelen gefilterd (Boeije 2010, 178). Daarnaast is, om de geobserveerde data van het participerend observeren te verifiëren en de visies van de deelnemers beter te begrijpen, gebruik

gemaakt van diepte-interviews (Boeije 2010, 62). Deze waren over het algemeen semi-gestructureerd, op enkele na die (on)gestructureerd waren.

Na vijf weken veldwerk vond de overgang van offline naar online dataverzameling plaats. Dit betekende dat wij niet meer konden participeren in het project, wat juist voor onze case-study een goede methode was om de ervaringen van de vrijwilligers beter te kunnen begrijpen. Desondanks hebben wij op een andere manier de data triangulatie kunnen voorzetten. Zo kon het interviewen doorgaan door gebruik te maken van Skype. Een punt waar we hierbij tegenaan liepen was het empathisch vermogen dat via Skype lastiger naar boven kwam dan bij offline interviews. Toch merkten wij ook dat de vrijwilligers hun belang van het vrijwilligerswerk beter konden overbrengen, doordat het stilliggen van de activiteiten duidelijk maakte wat ze misten. Daarnaast hebben we ook alternatieve methoden toegepast om antwoord te krijgen op nog onbeantwoorde vragen. Eén daarvan was het gestructureerd ‘interviewen’ per e-mail, waardoor wij informanten die geen mogelijkheden hadden voor een Skype interview op deze manier toch konden bereiken. Verder is tijdens deze periode documentanalyse toegepast om overige hiaten in data op te vullen. Hierbij is gebruik gemaakt van aanvullende literatuur over de concepten, verslagen van besprekingen over het project en eerdere onderzoeken naar de Torekes. Over het algemeen heeft de online dataverzamelingsfase ervoor gezorgd dat wij in staat waren een vollediger antwoord te geven op de hoofd- en deelvragen. Desalniettemin, door het onverwachte vertrek en relatief korte verblijf hebben wij niet alle aspecten van het Torekesproject kunnen meemaken. Hierdoor hebben we voor de voorbeelden in het onderzoek gebruik moeten maken van de data die we tijdens de vijf weken veldwerk hebben opgedaan, maar waarvoor we eigenlijk tien weken gepland hadden.

De verworven data van (participerende) observaties hebben wij uitgewerkt tot volledige veldwerkaantekingen. De interviews hebben wij opgenomen en getranscribeerd. De alternatieve methoden en de uitkomsten van de online interviews zijn samengevoegd met de offline verworven data. Hierdoor waren wij in staat tussentijdse rapportages te schrijven. Door de data te coderen konden wij deze analyseren en verbinden met de literatuur. Op basis daarvan hebben we conclusies getrokken.

Ethiek

Simone

Tijdens het onderzoek zijn zo nu en dan situaties voorgekomen die bij onszelf vragen opriepen over onze eigen positie binnen de onderzoekssetting. Het belangrijkste ethische dilemma in het

veld was onze bijdrage aan het project. Het Torekesproject is opgezet om mensen uit de wijk te activeren en hen hiervoor te waarderen. Als antropoloog wil je graag onderdeel worden van de gemeenschap door onder andere deel te nemen aan activiteiten. Echter waren wij geen permanente wijkbewoners en was ons doel ook niet om de wijk beter te maken, maar om data te verzamelen. Dit zorgde soms voor vragen vanuit de betrokken actoren, maar ook voor het gevoel dat wij werk ‘afpakten’ van vrijwilligers voor wie deze plek juist erg belangrijk is. We hebben hiervoor halve shifts ingepland of gevraagd of we als extra kracht naast de geplande vrijwilligers konden helpen.

Daarnaast is het als onderzoeker van belang rekening te houden met de invloed van de eigen aanwezigheid op de onderzoekssetting en de gevonden data. Om ethische dilemma’s rond vertrouwen te voorkomen, hebben wij tijdens het gehele onderzoek een open onderzoeksrol gehad en duidelijk gecommuniceerd over de rechten van de informanten en de doelen van het onderzoek. Alle namen van informanten in dit onderzoek zijn gefingeerd om zo anonimiteit zo veel mogelijk te waarborgen. De functie is soms wel genoemd, omdat het op dat moment relevant is om te zien vanuit welke actor deze data is gekomen.

Verder zijn wij onszelf bewust geweest van het feit dat wij als nieuwelingen onderlinge situaties, zoals gesprekken tussen vrijwilligers, hebben kunnen beïnvloeden. Door middel van onze vrijwel constante aanwezigheid en informele gesprekken met hen, hebben wij een rapport kunnen opbouwen en daardoor in mindere mate de situaties beïnvloed. Echter, een open onderzoeksrol vraagt om een periode waarin de onderzoekspopulatie kan wennen aan de onderzoekers. Vijf weken zijn niet genoeg om compleet onderdeel te worden van de onderzoeksgroep, waardoor beïnvloed gedrag van informanten door onze aanwezigheid niet uit te sluiten is. Gedurende onze veldwerkperiode bleven wij bijvoorbeeld altijd ‘de meisjes uit Utrecht’.

Leeswijzer

De volgende twee hoofdstukken leggen een theoretische en contextuele basis voor de rest van het onderzoek. Hierin worden bestaande theorieën besproken over de participatiesamenleving en actief burgerschap, empowerment, arbeid, vrijwilligerswerk en gemeenschapsmunten. In de context zoomen we vervolgens in op onze case-study: het Torekesproject in Rabot. In hoofdstuk 3 en 4 linken wij respectievelijk arbeid en empowerment aan actief burgerschap, door onze empirische data te presenteren. In de conclusie worden de belangrijkste bevindingen samengevat en geven we

antwoord op onze hoofdvraag. De scriptie sluit af met een discussie en aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

Hoofdstuk 1. Empowerment en arbeid in de participatiesamenleving

Voordat de empirische data worden gepresenteerd, is het voor het onderzoek van belang de hoofdconcepten duidelijk te hebben. Op basis hiervan kan de empirie gekoppeld worden aan de literatuur en kunnen op die manier aanvullingen gemaakt worden op al bestaande theorieën.

1.1 Participatiesamenleving en actief burgerschap

Simone

De welvaartsstaat zoals we die sinds de Tweede Wereldoorlog kennen, staat onder druk door vergrijzing; een complexer wordende samenleving (Vanleene, Voets en Verschuere 2018, 210); en een steeds grotere nadruk op begrotingsdiscipline (Verhaeghe en Quievy 2016, 213). Door snelle technologische veranderingen en mondialisering, is de samenleving in toenemende mate complex en dynamisch geworden waardoor overheden moeilijker effectief in actie kunnen komen. Van Buuren en Edelenbos (2008, 184) concluderen dat hierdoor meer behoefte is aan samenwerking met partijen die soms dichterbij de problemen in de samenleving staan, bijvoorbeeld burgers zelf. Verhaeghe en Quievy (2016, 213) zien een andere reden voor de focus op participatie. Zij stellen dat na de economische crisis van 2008 veel overheden hebben gekozen voor bezuiniging op de welvaartsstaat en daarbij streven naar afname van verantwoordelijkheden van de staat. Hoewel de auteurs andere redenen geven voor activatie van burgers, leiden beide processen tot meer verantwoordelijkheden bij andere partijen dan autoriteiten. Overheden hebben hiermee burgerbetrokkenheid nieuw leven ingeblazen (Vanleene, Voets en Verschuere 2018, 201).

Het activeren van burgers en de verschuiving van welvaartsstaat naar participatiesamenleving past bij een trend van neoliberal beleid (Corijn 2009; Gregory 2014; Verhaeghe en Quievy 2016). Hierbij definieert de staat minimale standaarden en sociale noden waardoor ze zo klein mogelijk kan worden (Gregory 2014, 173). Lokale projecten zoals gemeenschapsmunten worden gebruikt om de noden van de wijk door te kunnen spelen naar de overheid, maar vooral om deze noden door de buurtbewoners zelf te laten vervullen. Hierdoor verschuift de welvaartseconomie van de staat naar lokale initiatieven en wordt het welvaartssysteem steeds meer afhankelijk van vrijwilligers. Corijn (2009) beargumenteert dat dit

de enige optie is wanneer overheden binnen het neoliberale verhaal de welvaartsstaat willen redden. Het neoliberale beleid dat hierbij hoort vraagt om actieve burgers zoals Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak (2011, 209) deze beschrijven: zelfredzaam en in staat de overheid te helpen bij het maken van beslissingen. Actieve burgers zullen op deze manier minder beroep doen op de staatskas en de samenwerking, die de overheid vraagt, garanderen.

Van een actieve burger wordt dus ten eerste verwacht dat hij zelfredzaam is. Onder zelfredzaamheid kan worden verstaan dat mensen voor zichzelf kunnen zorgen en daardoor minder beroep doen op de staat (Tonkens 2018). Fukuyama (2001, 18) redeneert dat deze zelfredzaamheid gebaseerd is op gewoonte en oefening. Wanneer de staat alles oplost en burgers dus afhankelijk zijn van de staat, kunnen mensen hieraan gewend raken en zullen ze hun spontane verantwoordelijkheid om samen te werken en voor zichzelf en elkaar te zorgen verliezen. Echter, Alcock (2010) vond geen bewijs voor het automatisch vergroten van de vrijwilligerssector bij het verkleinen van de staat.

Ook Vanleene, Voets en Verschuere (2017) problematiseren het idee dat burgerinitiatieven spontaan groeien als de staat minder investeert. Zij vonden in een onderzoek naar coproductie dat professionals van cruciaal belang zijn. Het Torekesproject is een voorbeeld van een initiatief waarbij professionals van belang zijn bij de opstart en de werking ervan. Zonder professionals was het project er niet geweest en zouden kansarme groepen minder of niet bereikt zijn. Ook Tonkens (2018, 309) zag dat sociale professionals dichter bij de burger gebracht werden, om zo de participatiesamenleving te laten slagen. Zij bekritiseert daarentegen de leidraad van zelfredzaamheid (Tonkens 2018, 309). Hierbij stelt zij dat op papier mensen zelfredzaam kunnen zijn, terwijl dezelfde mensen in de praktijk heel veel hulp nodig hebben, omdat de middelen om zelfredzaam te worden er niet zijn. Dit is gevaarlijk want, zo stelt Tonkens (2018), de overheid kan hiermee verdere bezuinigingen legitimeren, terwijl het in de praktijk niet betekent dat professionals minder werk hebben. De mate van zelfredzaamheid heeft dus een directe link met goede professionele hulp. De participatiesamenleving kan in deze zin dus geen vervanging zijn van de welvaartsstaat, maar alleen een verandering van of een toevoeging op deze welvaartsstaat.

Naast zelfredzaam zijn wordt van een actieve burger verwacht dat hij in staat is om een bijdrage te leveren aan de samenleving. Deze bijdrage wordt volgens Fuller, Kershaw en Pulkingham (2008, 157) vaak gedefinieerd in termen van betaald werk. Tegelijkertijd wordt steeds meer aandacht besteed aan collectieve zelfredzaamheid, wat de nadruk legt op de bereidheid zich

in te zetten voor het collectieve belang (Kleinhans en Bolt 2010, 7). Hierdoor komt een grotere focus te liggen op onbetaald werk, zoals mantelzorg of buurtzorg, en kan een bijdrage niet alleen meer gedefinieerd worden in betaalde arbeid, zoals ook dit onderzoek aantoont. Hoewel zelfredzaamheid en het leveren van een bijdrage twee verschillende dingen zijn, liggen ze in het verlengde van elkaar. Iemand die een bijdrage kan leveren, is vaak ook zelfredzaam en vice versa.

Ook op het gebied van beleid worden burgers verwacht actief mee te denken. De ideeën van burgers worden meegenomen in beleidsvorming, althans zo staat het op papier, stellen Verhaeghe en Quievy (2016, 214) kritisch vast. Zij zien dat vrijwilligers vooral *deelnemen*, maar weinig *deelhebben* in de participatiesamenleving. In de praktijk zien zij deze inspraak vaak niet, en worden burgers volgens hen alleen in fysieke zin geactiveerd: “Participeren aan de maatschappij betekent steeds minder meepraten en beslissen over beleid en steeds meer meedoen en volgen in het beleid, rechten tot participatie in de samenleving evolueren naar plichten tot participatie en taken van de staat schuiven op naar verantwoordelijkheden van participerende burgers en het middenveld.” Ook Corijn (2009, 48) is kritisch over de participatiesamenleving. Hij merkt op dat sociale rechten steeds meer worden verbonden aan ‘rechtenplichtendenken’, wat inhoudt dat een burger pas recht heeft op bijvoorbeeld een uitkering als hij aan zijn plichten voldaan heeft. Vrijwilligers worden geactiveerd om zorg te dragen voor hun omgeving en om hun talenten te benutten, zoals hierboven beschreven, maar het beleid wordt nog altijd gevormd door de staat.

Een belangrijke actor in het nemen van verantwoordelijkheid in de beleidsparticipatie van burgers zijn organisaties die bemiddelen tussen overheid en burgers (Tonkens 2018), ook wel het middenveld genoemd. Dit onderschrijft opnieuw het belang van professionals. In dit onderzoek komt naar voren dat Samenlevingsopbouw, de middenveldorganisatie die het Torekesproject beheert, een grote rol speelt in het activeren van kansarmen en het vertegenwoordigen van deze groep in beleidsvorming.

Niet alleen de invulling van actief burgerschap kan problematisch zijn, het stellen van actief burgerschap als nieuwe norm kan al leiden tot uitsluiting. Hierdoor worden burgers namelijk steeds meer verantwoordelijk voor hun eigen sociaal-economische situatie. Waar gezamenlijke risico’s voorheen opgelost werden door de staat, is het nu aan het individu en zijn omgeving om zijn situatie te verbeteren (Gregory 2014). En dus ook de schuld van deze burger als dit niet lukt. Ook Seyfang (2004, 54) kaart aan dat het definiëren van actief burgerschap voor sommige mensen problematisch kan zijn, want “actief burgerschap impliceert de mogelijkheid om controle te kunnen uitoefenen

over iemands leven en om sociale instellingen die bijdragen aan sociale uitsluiting uit te dagen en opnieuw te definiëren.” Wanneer deze mogelijkheid er dus niet is, en burgers niet actief kunnen zijn om een willekeurige reden, worden zij uitgesloten van bepaalde rechten of gemeenschappen.

De Gier (2007) brengt een nuancering aan als het gaat om deze bijdrage. De participatiesamenleving beoogt volgens hem een samenleving waarin iedereen actief deelneemt naar vermogen. Van Hees et al. (2015, 192) geven hierbij de uitleg dat iedereen op zijn eigen kracht wordt aangesproken. Dit gegeven zorgt ervoor dat alle burgers iets kunnen bijdragen en dit dus ook van elke burger verwacht wordt. Ook mensen met een beperking of kansarme positie worden op deze manier meegenomen in actief burgerschap (Van Hees et al. 2015, 192). Dit maakt het begrip misschien inclusiever, maar maakt ook de plicht die elke burger heeft duidelijker. Het Torekesproject wil het vermogen van vrijwilligers benutten door hen te activeren en te empoweren.

1.2 Empowerment en actief burgerschap

Simone

Het begrip empowerment werd voor het eerst gebruikt in de jaren zestig door burger- en vrouwenbewegingen, als reactie op ongelijkheid en onderdrukking in de samenleving (Aujoulat 2007, 14). Deze groepen zouden ‘empowered’ moeten worden om zo de rechten die ze verdienen te verkrijgen. Tegenwoordig wordt empowerment niet alleen in combinatie met emancipatie van onderdrukte groepen gebruikt, maar ook voor iedereen die zijn eigen positie wil versterken met betrekking tot het vormgeven van het eigen leven (Bleeker 2016, 28), “als een strategie om de eigen mogelijkheden en zelfredzaamheid te versterken” (Boumans 2012, 13). Vanleene, Voets en Verschuere (2018, 203), beschrijven dat empowerment inhoudt dat mensen vrij zijn om hun eigen visie te uiten, dat ze mee kunnen doen in een discussie en dat hun input met respect wordt behandeld door een vertrouwelijke overheid. Hierin wordt de band tussen overheid en burger expliciet genoemd. Cattaneo en Goodman (2015, 84) benoemen ook het belang van een bepaalde wisselwerking, maar houden het meer algemeen. Zij definiëren empowerment als “een betekenisvolle verschuiving in de ervaring van macht, bereikt door interactie in het sociale domein”. Hoewel formuleringen van verschillende auteurs over empowerment verschillen, draait het altijd om een proces waarbij individuen of groepen meer invloed kunnen uitoefenen op bepaalde factoren die hun leven bepalen. Dit kunnen persoonlijke gevoelens, maar ook bepaald beleid zijn (Boumans 2012, 13). In dit onderzoek wordt uitgegaan van empowerment als een interactioneel proces waarbij degene die empowered wordt meer macht ervaart over het eigen

leven. Om empowerment op deze manier te begrijpen is het van belang om dieper in te gaan op macht en interactie binnen het kader van empowerment.

Het begrip empowerment heeft veel te maken met het verkrijgen van macht of verminderen van machteloosheid. Macht, in het Engels *power*, neemt dan ook een groot deel van het woord in beslag. Het gaat hierbij om een bepaalde machtsverhouding die ervoor zorgt dat mensen geen grip hebben op levensomstandigheden en zich daardoor machteloos voelen. Het is vervolgens deze machtsverhouding die bevraagd en soms veranderd moet worden, willen deze mensen de grip wel ervaren (Bleeker 2016, 14). Want hoewel idealiter kansarmen voor zichzelf opkomen en hierdoor empowered raken, blijkt het in de praktijk juist voor deze groep mensen moeilijk om initiatief te nemen. “Een vicieuze cirkel is geboren: achterstelling kan eigen initiatief in de weg staan en eigen initiatief is nodig om achterstelling op te heffen. Het is dus maar zeer de vraag of mensen altijd in staat zijn om hun situatie en de daarbij behorende spiraal van ‘aangeleerde hulpeloosheid’ zelfstandig te doorbreken” (De Gruijter, Van der Lem en Berger 2010, 13). Wanneer professionals uitkijken dat ze niet alsnog alle beslissingen maken, kunnen ze deze vicieuze cirkel doorbreken door kansarmen te activeren en deel te laten nemen aan lokale projecten, zoals het Torekesproject.

Laverack (2007) maakt voor het verkrijgen van macht een onderscheid tussen zero-sum en non-zero-sum macht. Bij zero-sum macht is er een bepaalde hoeveelheid macht die vaststaat. Als iemand meer macht verkrijgt, neemt dit automatisch macht weg van iemand anders. Denk hierbij bijvoorbeeld aan beslissingsmacht zoals stemmen in beleid. De verwachting van beleidsparticipatie vraagt dus vaak om vergroot zero-sum macht van burgers. Zoals eerder beschreven, verkrijgen ze deze macht vaak niet (Verhaeghe en Quivey 2016). Bij non-zero-sum macht betekent dat meer macht voor de een ook positief is voor de ander, zoals zelfvertrouwen of levenszin. Michel en Hudon (2015, 166) vonden dat gemeenschapsmunten het zelfvertrouwen en de eigenwaarde een boost kunnen geven, omdat bepaalde taken gewaardeerd worden, die voorheen niet eens opgemerkt werden en dus non zero-sum macht een belangrijk rol speelt bij gemeenschapsmuntprojecten. Op deze manier worden de vrijwilligers empowered doordat de bijdrage die ze leveren van belang blijkt te zijn. Voor professionals is het de taak om middelen te bieden waarbij beide vormen van macht versterkt worden, maar moet er volgens De Gruijter, Van der Lem en Berger (2010, 12) vooral gefocust worden op non-zero-sum macht, omdat dit de hele gemeenschap versterkt.

Naast macht, wordt ook interactie genoemd in de gehanteerde definitie voor empowerment. De beide processen van macht, zoals hierboven beschreven, laten het belang van interactie zien.

Zonder contacten en netwerken is empowerment een moeizaam proces (Boumans 2012, 13). De gevoelens die horen bij empowerment, zoals bijvoorbeeld zelfverzekerdheid en eigenwaarde, worden namelijk versterkt door lidmaatschap bij een groep en solidariteit van deze groep (Christens 2012, 118).

De mogelijkheid van interactie en toegang tot hulpbronnen via een netwerk, wordt ook wel sociaal kapitaal genoemd. Pierre Bourdieu (1985 in Seyfang 2004, 53) is een van de eersten die schreef over sociaal kapitaal. Hiermee beschrijft hij een netwerk van individuen en instituties dat toegang geeft tot belangrijke hulpbronnen die kunnen leiden tot meer controle over levensomstandigheden en dus ook empowerment kunnen vergroten. Putnam (2000, 22) onderscheidt twee vormen van sociaal kapitaal, namelijk: *bonding* en *bridging*. *Bonding*, ofwel verbinding, refereert naar het sluiten van relaties binnen een homogene groep en versterkt exclusieve identiteiten (Christens 2012, 119). Sterke relaties binnen groepen zijn belangrijk voor sociaal support en het vergroten van solidariteit binnen de groep. *Bridging*, ofwel overbrugging, verwijst naar het contact van mensen uit verschillende groepen. Hierdoor ontstaat er een netwerk tussen heterogene groepen die elkaar verschillende soorten hulp kunnen bieden. Volgens Christens (2012) is het vooral *bridging* dat positieve externe factoren met zich meebrengt, omdat dit zorgt voor meer inclusie en verdwijnen van stereotyperingen. Terwijl Walker, Lingaya en Sommer (2000 in Seyfang 2004) juist nadruk leggen op het belang van *bonding* banden. Zij spreken van een ‘statement van waarden, geprojecteerd op een toekomstige realiteit’. Dit zijn ideeën die mensen in actie zetten om aan een gezamenlijke toekomst te werken. Zij leggen hierbij meer de nadruk op een gezamenlijk sociaal kapitaal en een vermogen tot verandering, wat dichter aansluit bij empowerment. *Bonding* banden kunnen namelijk ook gekoppeld worden aan het verhogen van zelfvertrouwen en solidariteit binnen de groep, wat juist bij non zero-sum macht als belangrijke empowerment-vergrotenende factoren worden gezien voor de gemeenschap. Waarbij *bridging* dus kan zorgen voor meer solidariteit tussen verschillende groepen, kan *bonding* juist zorgen dat dit binnen een groep wordt versterkt. Beide relaties zijn nodig om empowerment te ervaren.

Naast *bonding* en *bridging* beschrijven Hawkins en Maurer (2010, 1780) een derde vorm van netwerkconnectie: *linking*. *Linking* verbindt gewone burgers met machthebbers en beschrijft hiermee de relatie tussen gewone burgers en professionals (Aldrich en Meyer 2015, 6). Hawkins en Maurer (2010, 1780) beargumenteren dat *linking* een belangrijke “toegang geeft tot machtsstructuren en instituties” die hierbij betrokken zijn. Voor empowerment is toegang tot deze

machthebbers nodig om de bestaande structuur te bevragen of te beantwoorden. *Linking* kan op deze manier zero-sum macht vergroten en hiermee burgers inspraak geven in beleid. Om actief burger te zijn, is zowel *bonding* en *bridging* als *linking* nodig. Door de groei van empowerment kunnen burgers zelfredzamer worden en uiteindelijk in staat zijn om de overheid te helpen in het creëren van beleid.

Wanneer mensen of groepen het gevoel hebben macht te hebben over hun eigen leven, betekent dit dat ze meer empowerment ervaren. Werk wordt vaak genoemd als het gaat over het verkrijgen van empowerment. “Door werk bereiken mensen een vorm van zelfexpressie en empowerment” (Marx in Kesküla 2018, 2). Werk brengt mensen samen die door het werken iets met elkaar gemeen hebben, en hierdoor een netwerk opbouwen en zelfverzekerder worden. Hieruit blijkt de onderlinge verbondenheid tussen empowerment en arbeid, wat ook in het Torekesproject duidelijk naar voren komt.

1.3 Arbeid in participatiesamenleving

Sarah

Werken, en op die manier een bijdrage leveren, speelt een grote rol in het zijn van een zelfredzame en actieve burger. Ondanks dat burgers in de participatiesamenleving op verschillende manieren een productieve bijdrage kunnen leveren aan de samenleving, en dat ook van hen wordt verwacht, wordt over het algemeen deze bijdrage vastgesteld in termen van betaald werk en daarmee participatie op de arbeidsmarkt (De Gier 2007; Mathijssen 2010). Bovendien, door te werken en daarmee een eigen inkomen te verdienen, zijn burgers minder afhankelijk van de verzorgingsstaat (Verhaeghe en Quievy 2016). Hierdoor wordt in de Westerse samenleving voornamelijk gepraat over de dichotomie betaald en onbetaald werk, wat juist in dit onderzoek geproblematiseerd wordt. Met werk, of ‘het werken’ en ‘het naar je werk gaan’, wordt verwezen naar het verrichten van betaalde arbeid⁹ en betreft dus een economische relatie (Corsín Jiménez 2003, 14; Van Dale Uitgever 2020).

Echter, Corijn (2009) geeft in zijn beschrijving van de neoliberale veranderingen in de welvaartsstaat aan dat men in staat moet zijn om zich te kunnen aanpassen aan de nieuwe maatschappelijke context van de participatiesamenleving. Men is dus niet zomaar een werkende,

⁹ In dit onderzoek wordt de term ‘arbeid’ gebruikt om te verwijzen naar ‘het uitvoeren van werk’ en handelingen die men doet in een werktijd, dus buiten de vrije tijd, om zo het concept arbeid te kunnen problematiseren. Met ‘het werk’ of ‘de werkvorm’ wordt de plek of het type werk bedoeld waar men een vorm van arbeid uitvoert en dus een fysieke bijdrage levert. Met ‘betaald werk’ wordt dus verwezen naar de plek waar men betaalde arbeid uitvoert.

actieve burger: “Je moet jezelf inschakelen in de formats van de arbeidsmarkt. Dat is wat men activering noemt” (Corijn 2009, 48). Het toetreden tot de arbeidsmarkt is een centraal onderwerp binnen zowel de literatuur als het maatschappelijke debat over actief burgerschap. Hierin gaat het niet alleen om het verkrijgen van een inkomen via betaald werk, maar ook over het als burger verkrijgen van structuur, sociale contacten, integratie, een identiteit en uiteindelijk ook de status van een zelfredzame burger, wat vervolgens betekent dat men voldoet aan de verwachting van actief burgerschap (Driessens 2010, 5; Halvorsen en Jensen 2004, 462; Perelman 2007; Seyfang 2002, 2; Strümpell 2017, 5; Van Gorp en Gourdin 2014, 3). Het debat over de toetreding tot de arbeidsmarkt gaat over of men in de huidige participatiesamenleving vrij is om zelf de keuze te maken om te gaan werken, of dat het een opgelegde verwachting is van de staat. Binnen het gedachtegoed over actief burgerschap heerst namelijk het idee dat betaalde arbeid uitvoeren de voornaamste manier is om een zelfredzame en actieve burger te zijn, en dus onderdeel te zijn van de samenleving (Fuller, Kershaw en Pulkingham 2008). Betaalde arbeid uitvoeren is dus in deze maatschappelijke context niet alleen een recht, maar ook een plicht voor een goede sociaal erkende positie in de samenleving.

Het is echter discutabel waar dat de mensen in de samenleving plaatst die niet (meer) dit betaalde werk uitvoeren. Een deel van die groep zijn gepensioneerden, die het belangrijk vinden maatschappelijk betrokken te zijn, maar zich niet aangesproken voelen: “zij herkennen de oproep tot meedoen niet omdat zij het gevoel hebben al mee te doen” (Van Hees et al. 2015, 195). Voor een ander deel van de groep die niet dit betaalde werk uitvoert, geldt dat zij niet in staat zijn om te voldoen aan de kenmerken van het kapitalisme en de bijkomende veranderingen in het concept arbeid, bijvoorbeeld flexibiliteit en het vermogen om snel te kunnen om- of herscholen. Zij zouden dus niet geschikt zijn voor de arbeidsmarkt zoals deze nu is (Parker et al. 2014). De mensen die daardoor buiten de arbeidsmarkt vallen, worden via bijvoorbeeld tewerkstellingstrajecten gestimuleerd om hun tekorten te herstellen en toch op deze manier actief burger te zijn. Nu betaald werk de norm is, en hierdoor wordt gezien als het reguliere werk, wordt werkloosheid beschouwd als abnormaal (Perelman 2007, 10). Er ontstaat een kloof tussen de werkende, ofwel ‘ideale’ burger en de passieve, daardoor problematische ‘ander’ die niet op deze reguliere manier aan de verwachtingen van actief burgerschap voldoet (Dahlstedt 2013; Van Gorp en Gourdin 2014). Dit onderzoek draagt bij aan het debat rond deze onzekere, sociale positionering van niet-regulier werkenden.

Bovendien zorgt het toeschrijven van een label, bijvoorbeeld ‘arbeidsongeschiktheid’ en ‘invaliditeit’, voor een negatieve associatie, wat een stigmatiserend effect heeft en re-integratie in de weg staat. Volgens Van Gorp en Gourdin (2014) heet dit *framing*: het vormen van een perspectief, invalshoek of denkbeeld om naar een onderwerp te kijken, waarbij bepaalde aspecten van dit thema sterker worden benadrukt dan anderen. De labels die door anderen zijn opgeplakt vertellen alleen dat de niet-werkenden geen regulier werk uitvoeren, maar gaan daarentegen niet in op de bijdragen die zij eventueel wél kunnen leveren om hun actief burgerschap vorm te geven. Actief burgerschap legt namelijk ook een grote nadruk op andere vormen van (fysieke) participatie, wat in de volgende paragraaf naar voren zal komen. Dit onderzoek toont aan dat ook niet-werkenden kunnen participeren door middel van andere werkvormen, zoals het vrijwilligerswerk in het Torekesproject, maar dat dat op maatschappelijk gebied nu niet erkend wordt.

Wanneer we dit frame doortrekken naar de huidige kijk op actief burgerschap, kan gesteld worden dat het uitvoeren van regulier werk als een bepalende factor gezien kan worden voor de toekenning van burgerschapsrechten (Fuller, Kershaw en Pulkingham 2008; Van Gorp en Gourdin 2014), maar dat het tegelijkertijd ook gezien kan worden als de onttrekking hiervan voor de groep niet-werkenden in de samenleving. Dit is opmerkelijk wanneer we kijken naar de intenties van de participatiesamenleving, waarbij de staat verwacht dat burgers niet alleen verantwoordelijkheid nemen over de eigen sociaal-economische positie, door bijvoorbeeld arbeidsparticipatie, maar juist ook op vermogen verantwoordelijkheid nemen op maatschappelijk gebied, zoals het uitvoeren van vrijwilligerswerk (De Gier 2007; Verhaeghe en Quievy 2016). Op basis hiervan stelt dit onderzoek, aan de hand van Mathijssen (2010, 24), dat voor sociale inclusie in de participatiesamenleving “een bredere of ruimere definitie van arbeid beter recht kan doen aan de verschillende posities en mogelijkheden van mensen.”

1.4 Activatie en vrijwilligerswerk

Sarah

Regulier, betaald werk wordt dus als voornaamste manier toegepast om actief burger te zijn, terwijl de participatiesamenleving juist ook een grotere nadruk legt op onbetaalde werkvormen, zoals lokale burgerinitiatieven en het vrijwilligerswerk binnen het Torekesproject. De Internationale Arbeidsorganisatie definieert een vrijwilliger als “een individu die onbetaald, niet-verplicht werk verricht via een organisatie of rechtstreeks voor anderen buiten hun eigen huishouden” (Alexander en Gulati 2013, 1). Van burgers wordt verwacht dat zij buiten de werktijden van hun reguliere

baan, oftewel in hun vrije tijd, vrijwilligerswerk uitvoeren (Allan 2019, 73). Naast dat deze verwachting het woord ‘vrijwillig’ ter discussie stelt, vervaagt het dus op deze manier ook de lijn tussen vrije tijd en werktijd, en daardoor wat wel en niet gezien wordt als werk.

Dit grotere belang van onbetaalde werkvormen in de samenleving zorgt ervoor dat het binnen de maatschappij gezien wordt als een mogelijkheid voor maatschappelijke participatie. Het is om die reden dat Vanthuyne, Verschelden en Bouverne-de Bie (2006) stellen dat een verschuiving heeft plaatsgevonden in de aard van vrijwilligerswerk. Zij leggen uit dat dit eerst werd gezien als een altruïstische werkvorm, maar dat het nu meer een kans is voor persoonlijke verrijking. Het is daarom interessant om, in het kader van activering van niet-regulier werkenden, meer inzichten te verkrijgen in deze werkvormen. De mogelijke sociale waarden die men kan verkrijgen met het uitvoeren van vrijwilligerswerk, zoals het opbouwen van een netwerk, het ontwikkelen van vaardigheden en het daardoor vergroten van empowerment, zorgen ervoor dat deze onbetaalde werkvormen voornamelijk neergezet worden als een kans voor burgers die nu buiten de arbeidsmarkt vallen, waaronder kansarmen (Vanthuyne, Verschelden en Bouverne-de Bie 2006). Het vrijwilligerswerk en andere onbetaalde werkvormen kunnen dus mogelijkheden zijn voor de ‘passieve, problematische anderen’ om als actief burger gezien te worden en hierdoor de eigen sociale positie in de samenleving te verbeteren.

De visie van Alaguero (2006 in Mathijssen 2010, 24) sluit hierop aan en beschrijft hoe die mogelijkheid zich verhoudt tot de maatschappelijke kijk op vrijwilligerswerk die hierdoor ontstaat. Hij stelt dat hierdoor onbetaalde werkvormen, zoals het vrijwilligerswerk binnen het Torekesproject, juist worden gezien als “een opstapje naar tewerkstelling, een instrument voor arbeidsmarkttoeleiding of zelfs als een soort wachtperiode of transitie voor het vinden van een job” (Alaguero 2006 in Mathijssen 2010, 24). De burgers in de participatiesamenleving kunnen het daardoor beschouwen als de tweede keuze, het werk voor mensen die niet aan regulier werk kunnen komen, en daardoor als minder belangrijk. Dit sluit aan bij het gedachtegoed dat iets ‘echt’ werk is als het een economische relatie betreft of op de markt gewaardeerd wordt. Hierdoor kan gesteld worden dat voor de niet-werkenden, voor wie deze werkvorm dus als optie wordt neergezet voor maatschappelijke participatie, het uitvoeren vrijwilligerswerk niet per definitie een betere sociale positie in de samenleving hoeft op te leveren.

Echter, het bovenstaande toont een tegenstrijdigheid aan met wat men in praktijk ziet gebeuren. Het blijkt namelijk juist dat deze kansengroepen minder vertegenwoordigd zijn in deze

onbetaalde werkvormen. Zo blijkt dat vrijwilligerswerk in de Westerse samenleving vooral uitgevoerd wordt door personen met een hoger opleidings- en beroepsprofiel, tewerkgestelden, beter opgeleiden, betere inkomenstrekkers, en eerder twee-oudergezinnen met kinderen dan alleenstaanden (Vanthuyne, Verschelden en Bouverne-de Bie 2006, 11). Zwaenepoel (2010, 26) verklaart dit verschijnsel door aan te geven dat steeds hogere eisen gesteld worden op de arbeidsmarkt en dat deze trend zich ook doorzet in het vrijwilligerswerk. De ongelijkheden die spelen op de arbeidsmarkt trekken zich dus door bij de selectie in onbetaalde werkvormen. Hierdoor kan het nodig zijn mensen te empoweren om toch deel te kunnen nemen aan deze werkvormen. Binnen het Torekesproject kan men stellen dat gebruik gemaakt wordt van de gemeenschapsmunt de Torekes om dit te bereiken. In dit onderzoek zien we dan ook dat deze kansengroepen wel deelnemen in het vrijwilligersproject. Het Torekesproject wil wijkbewoners activeren door in te spelen op de kwaliteiten waarover zij beschikken. Daarmee werkt de selectie in het project op een tegengestelde manier dan de selectie op de arbeidsmarkt. Door middel van de gemeenschapsmunt de Torekes willen zij deze kansarme groepen motiveren deel te nemen aan het vrijwilligersproject.

1.5 Gemeenschapsmunten en onbetaalde werkvormen

Sarah

De gemeenschapsmunt de Torekes wordt door het Torekesproject dus gebruikt als incentive voor het motiveren van kansarmen. Dit sluit aan bij Vanleene, Voets en Verschuere (2018) die stellen dat één van de redenen waardoor lagere sociaal-economische groepen in achtergestelde buurten, zoals ook Rabot, minder deelnemen aan vrijwilligerswerk is gericht op een gebrek aan stimulans (Vanleene, Voets en Verschuere 2018, 202). Het invoeren van de gemeenschapsmunt kan dit gebrek wegnemen en doelt daarmee op het empoweren en motiveren van wijkbewoners in Rabot. Een gemeenschapsmunt is net als elke munt een overeenkomst die dient als medium voor ruil. Ze kunnen worden gezien als een vorm van sociale valuta, omdat de primaire doelen niet liggen in het vergroten van bezit, zoals bij commerciële valuta, maar in het verbeteren van de sociale relaties (Graeber 2012, 412; Michel en Hudon 2015, 160). Ze proberen in te spelen op nog onvervulde behoeften binnen het huidige monetaire systeem (Lietaer en Dunne 2013). De gemeenschapsmunt de Torekes is dus complementair aan de euro en is dus niet bedoeld om deze te vervangen. Volgens Seyfang (2001) kunnen gemeenschapsmunten de onevenwichtigheid in de visies op betaald en onbetaalde werkvormen herstellen, doordat het andere, onbetaalde arbeid waardeert en het

daardoor ook een vorm van economische relatie betreft. Hierdoor krijgen volgens haar uitvoerders van deze werkvormen erkenning van hun geleverde bijdrage.

Het houdt verband met het werk van wetenschapper en grondlegger van theorieën over arbeid, Karl Marx. Men kan beargumenteren dat zijn visie over de commodificatie van arbeid terug te vinden is in de manier waarop de vrijwilligers van het Torekesproject nu hun *labour-power*, oftewel de kracht om arbeid te verrichten, omzetten tot koopwaar om zo tot dit marktsysteem te behoren en ook deel uit te maken van de samenleving. De werkgever, in dit geval Samenlevingsopbouw en Stad Gent, kan dit koopwaar kopen door de arbeider, in dit geval de vrijwilliger, een loon te geven en de *labour-power* vervolgens in te zetten om zelf voordeel uit te halen (Marx 1976 in Holborow 2018). Dit voordeel is te linken aan de beweegredenen van de Stad en Samenlevingsopbouw, waaronder het versterken van individuen en daardoor het verkleinen van de afhankelijkheid van Stad Gent.

Hierdoor kan gesteld worden dat de gemeenschapsmunt de Torekes als stimulans voor het oorspronkelijk onbetaalde vrijwilligerswerk de lijn tussen vrijwilligerswerk en arbeid verdunt. Dit zet vraagtekens bij het huidige ‘maatschappelijke frame’ op actief burgerschap. Het maakt het interessant om te zien hoe deze werkvorm dan sociaal gezien gepositioneerd is in de samenleving en valt samen met de kritiek van Taylor (2004, 29-30) op de dichotomie betaald en onbetaald werk. Betaald werk zou vooral in het kader van de publieke sfeer worden gezien en onbetaald werk als vorm van privé werk. Volgens haar is dit problematisch voor werktypen zoals vrijwilligerswerk, aangezien dat gericht is op de publieke sfeer, maar tegelijkertijd ook onbetaald is, waardoor het conceptueel en theoretisch gezien niet te relateren valt met de bestaande definities van werk. Het vrijwilligerswerk in het Torekesproject valt door de gemeenschapsmunt buiten deze dichotomie, waardoor de sociale positie van de uitvoerders daarvan discutabel is, en de ervaring van deze werkvorm des te relevanter. Met de gemeenschapsmunt wil Samenlevingsopbouw dus het vermogen van vrijwilligers activeren en hen op die manier actief burger maken. Echter, het ‘Torekesvermogen’, oftewel de kracht van de vrijwilligers en het bezit van de gemeenschapsmunt, laat inzien dat de combinatie van actief burgerschap en deze dichotomie problematisch is.

Hoofdstuk 2. Het Torekesproject

Simone

Samen leven in 2050, zoals de visie van Vlaanderen luidt, vraagt om lokale burgerinitiatieven en actieve burgers die zowel zelfredzaam zijn, als zorg dragen voor de omgeving (Vanleene, Voetse en Verschuere 2018; Verhaeghe en Quievy 2016). Een poging om dit op lokaal niveau te realiseren, is het Torekesproject in de Gentse wijk Rabot-Blaisantvest, in de volksmond Rabot genoemd, waar dit onderzoek plaatsvindt. In vergelijking met de rest van de stad, heeft deze wijk een hoger percentage werklozen en uitkeringsgerechtigden, meer mensen met een lager inkomen en het grootste aantal vluchtelingen (Debruyne, Oosterlynck en Block 2008, 29). De wijk wordt bestempeld als de armste wijk van Gent (Vanleene en Verschuere 2018, 255). Dat nu juist in deze wijk het project is gestart, maakt het interessant om te kijken hoe deze werkvorm voor deze groepen ervaren wordt. Deze casus zal theorie en praktijk met elkaar verbinden, maar daarvoor is het van belang inzicht te geven in de context en werking van het Torekesproject.

De werking van het project

Tien jaar geleden, in 2010, is het Torekesproject gestart door middel van een nauwe samenwerking tussen verschillende partijen met ieder hun eigen belangen (Van Bouchaute et al. 2014, 85). Het Torekesproject is toentertijd gestart op het braakliggende terrein de Site (Samenlevingsopbouw Gent 2019b). Samenlevingsopbouw heeft met de Stad en andere initiatiefnemers hier een tijdelijke invulling aan gegeven door er een wijktuin van te maken. Deze bestond voor een groot deel uit een gemeenschappelijke moestuin en de rest werd verhuurd als particuliere volkstuintjes. Werken op de Site werd beloond met de gemeenschapsmunt de Torekes en deze konden mensen dan weer gebruiken om hun tuintje mee te huren. Het aantal vrijwilligers groeide snel en steeds meer initiatieven sloten zich aan bij het Torekesproject. Op de plek van de Site wordt sinds 2017 weer gebouwd en zijn stukken van de tuin en andere initiatieven versplinterd over de wijk terug te vinden.

Voor Stad Gent was het project een kans om “in te spelen op de noden in de wijk en om mensen te betrekken bij een stadsvernieuwingsproject” (Van Bouchaute et al. 2014, 85). De drie pijlers buurt-, burenen- en milieuzorg die het project vormgeven zijn de oorspronkelijke focussen van het Torekesproject (Samenlevingsopbouw Gent 2019b). Daarnaast zijn er persoonlijk

beweegredenen en uitkomsten van vrijwilligers die volgens de Stad niet in de oorspronkelijke doelstellingen zaten, maar waarvan wel gemerkt wordt dat het relevante kenmerken zijn voor de vrijwilligers zelf. Dit kan gelinkt worden aan het individualistische karakter van de participatiesamenleving, waarin de Stad een voordeel heeft bij sterkere en zelfredzamere individuen.

Het project wordt nu volledig geleid door Samenlevingsopbouw. Dit is een vereniging zonder winstoogmerk, oftewel een VZW, die zich inzet voor kansarme groepen en mensen in kwetsbare posities¹⁰. Voor Samenlevingsopbouw was het belangrijk om een aangename leefomgeving te creëren (Samenlevingsopbouw Gent 2019b). Door het vrijwilligerswerk te waarderen met een gemeenschapsmunt, willen ze naast de drie pijlers ook deze groepen ondersteunen in het vergroten van hun kansen en daardoor in het verbeteren van hun sociale positie. Met dit ‘opbouwwerk’, zoals zij dit zelf noemen, geven zij kansarme groepen een plek in de wijk waar zij hun talenten kunnen inzetten. Dit is de ‘kapstok arbeid’ binnen het Torekesproject: een focus op de kwaliteiten van de wijkbewoners die van waarde zijn voor zowel de wijk als henzelf. Hierdoor wordt het een plek, óók voor die mensen die nu buiten de boot vallen op de reguliere arbeidsmarkt, om een bijdrage te kunnen leveren en actief burger te zijn. Deze redenen komen overeen met de versterkende redenen van de Stad. Daardoor kan men stellen dat de doelen van het project zijn geëvolueerd van een focus op het ‘versterken van de wijk door collectieve inzet’, naar het ‘versterken van het individu door individuele inzet in een collectief verband’.

De gemeenschapsmunt de Torekes

Sarah

Zoals eerder aangegeven, ontvangt men voor het doen van vrijwilligerstaken binnen dit project de gemeenschapsmunt de Torekes. Met ‘Toreke’ bedoelt men in het Vlaams ‘kleine toren’ en de munt verwijst dan ook naar de twee torentjes die kenmerkend zijn voor de wijk Rabot (Legrand en De Vliegheer 2017, 74). De Torekes zijn een vorm van *paper money* en zijn dus op papier geprinte biljetten. Het toont indirect een tekortkoming van het huidige systeem aan, namelijk de missende sociale functies van de euro. Bij het Torekesproject betekent dit dat arbeid op het gebied van buurt-, buren- en milieuzorg in de wijk nu gewaardeerd wordt met Torekes. Hiermee hopen

¹⁰ Het Torekesproject en de gemeenschapsmunt zijn echter bedoeld voor alle wijkbewoners is en niet alleen voor kansarme groepen.

Samenlevingsopbouw en Stad Gent mensen te motiveren om zich in te zetten voor de wijk en op deze manier ook mensen met elkaar in contact te brengen.

Gemeenschapsmunten circuleren binnen een klein afgebakend gebied: binnen één gemeenschap, in dit geval Rabot. Op deze manier kunnen ze zorgen voor het verbinden van mensen binnen dit gebied (Graeber 2012), en daardoor dus ook de netwerken in de wijk versterken. Deze netwerken kunnen vervolgens zorgen voor nieuwe hulpbronnen waardoor mensen zelfredzamer worden. Door onderdeel te zijn van een netwerk ervaren deelnemers meer macht over hun eigen leven, wat empowerment versterkt (Boumans 2012). Samenlevingsopbouw heeft één zogenoemde Torekesbeheerder deeltijd in betaalde dienst om deze netwerken in goede banen te leiden, de geldstroom van Torekes te beheren en het vrijwilligerswerk vorm te geven (Van Bouchaute et al. 2014, 85).

De deelnemers kunnen de munt verdienen door zich in te zetten voor de wijk. Zo kan men regenwater opvangen, de gevel verven of bloemetjes buiten zetten. Voor dit soort taken geldt een eenmalig bedrag. Het is daarnaast ook mogelijk om vrijwilliger te zijn bij een van de partners. Een partner kan een organisatie, een groep mensen of één individu zijn die een buurtinitiatief bemiddelt¹¹. Voor deze terugkerende taken krijgt men 25 Torekes per uur. De munt is daarmee complementair aan de euro, maar staat er ook direct mee in contact: één Toreke is tien eurocent waard. Men kan de munt verzilveren door het doen van een aankoop bij lokale handelaren, oftewel ondernemingen, in de wijk. Zij kunnen hun Torekes vervolgens weer wisselen naar euro's bij Samenlevingsopbouw (Samenlevingsopbouw Gent 2019a). Van Stad Gent krijgt Samenlevingsopbouw elk jaar 25.000 euro aan subsidies om het project op deze manier te kunnen draaien (Faelens 2019). Daarmee is het project afhankelijk van Stad Gent en dat toont de directe verbondenheid met en afhankelijkheid van de euro aan.

Het invoeren van de gemeenschapsmunt als waardering voor vrijwilligerswerk houdt verband met het debat rondom (on)betaalde arbeid. Nu publiek gericht vrijwilligerswerk binnen dit project een link krijgt met een vorm van geld, namelijk een gemeenschapsmunt, betreft het een economische relatie waardoor het de grens tussen regulier, betaald werk en vrijwilligerswerk kan vervagen. Het is dus discutabel of men de gemeenschapsmunt ziet als het verdienen van geld, of als onderdeel van een mogelijke vrijwilligersvergoeding. Het is namelijk toegestaan om een forfaitair bedrag van 1388,40 euro per jaar aan onkostenvergoeding te ontvangen. Per dag is dit

¹¹ In bijlage 1 worden een aantal partners toegelicht ter verduidelijking.

34,71 euro (Het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw 2020). Gaat men over dit maximum bedrag aan vergoeding heen, dan wordt het gezien als loon en moet er belasting over betaald worden (Het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw 2019, 27). Samenlevingsopbouw gebruikt deze onkostenvergoeding als middel om vrijwilligers te activeren. Het Torekesproject is daardoor, in combinatie met de gemeenschapsmunt, een instrument voor activering en speelt een rol in het debat rond arbeid en empowerment.

Hoofdstuk 3. Arbeid in het Torekesproject

Sarah

Als vorm van fysieke participatie vormt arbeid een belangrijk onderdeel van de participatiesamenleving. Dit hoofdstuk gaat in op de manier waarop de vrijwilligers het vrijwilligerswerk binnen het Torekesproject ervaren als werkvorm en welke mogelijkheden hen dit biedt in het kader van actief burgerschap. Hierin is het relevant om de gemeenschapsmunt de Torekes mee te nemen in de beschrijving, omdat het krijgen van een economische waardering voor werk een rol speelt in de maatschappelijke kijk op de desbetreffende werkvorm. Dit hoofdstuk zal daarom de ervaring van het vrijwilligerswerk, wat besproken wordt in paragraaf 1, combineren met de ervaring van de gemeenschapsmunt, beschreven in paragraaf 2. Aan de hand hiervan behandelt paragraaf 3 de sociale positie van deze werkvorm in de huidige samenleving.

3.1 Vrijwilligerswerk als optie voor actief burgerschap

In het midden van de wijk, nagenoeg verborgen in een straat vol met rijtjeswoningen, vindt men het Buurtcentrum Rabot. Vanaf de buitenkant valt het niet direct op, maar het crèmekleurige bordje aan de zijkant van het gebouw dat met zwarte blokletters zegt 'Rabot', onthult deze centrale plek in de wijk. In dit buurtcentrum bevindt zich één van de initiatieven van het Torekesproject: Bar Bazaar. De grote, vriendelijke glimlachen van de vrijwilligers die daar werken, is voor vijf weken lang ons standaard ontvangst wanneer wij deze bar inlopen. Samen met de felblauwe tafelkleedjes, de geur van koffie en de knalgroene letters boven de bar die zeggen 'Groetjes uit Rabot', zorgt dat elke dag weer voor een gemoedelijke sfeer in deze bar.

Het is een plek waar de vrijwilligers van het Torekesproject en andere buurtbewoners elkaar ontmoeten, bijkletsen, de lokale krant bespreken en nieuwe vrijwilligersinitiatieven delen. Het is daarnaast ook de plek waar ik de vrijwilligers ontmoet en onder het genot van een kopje koffie met hen in gesprek raak. Wanneer ik vraag naar de beweegredenen voor het doen van vrijwilligerswerk, is het

antwoord van vrijwel iedere gesproken vrijwilliger: “Bezig zijn”¹². Zo ook het antwoord van vrijwilliger Violet: zij is acht jaar geleden arbeidsongeschikt verklaard en het is voor haar iedere ochtend weer aankijken hoe haar beperking die dag tot uiting komt. Toch wil ook zij graag bezig zijn. “Om zo langzaam terug in te treden in de maatschappij”¹³, legt ze uit. Geen vorm van werk betekende voor Violet en haar collega’s van Bar Bazaar een afzondering van de maatschappij. Het Torekesproject biedt voor hen een plek in de wijk om die betrokkenheid te verkrijgen.

Zitgedeelte in Bar Bazaar¹⁴

¹² Onder anderen in semi-gestructureerd interview met Violet op 12 maart 2020

¹³ Semi-gestructureerd interview met Violet op 12 maart 2020

¹⁴ Foto gemaakt op 5 maart 2020

Actieve en betrokken burger door het Torekesproject

De individuele voordelen die men uit vrijwilligerswerk kan halen, zien we terug in de motivaties van de vrijwilligers van het Torekesproject. Peter, de zestigjarige, actieve vrijwilliger én collega van Violet, neemt ons tijdens ons verblijf in Gent mee in zijn dagelijks leven dat grotendeels plaatsvindt in Bar Bazaar.

“Ik zat thuis en ik verveelde mij. Wat doet de mens als die alleen zit? Je gaat een keer naar de kroeg, maar alle dagen naar de kroeg gaan zag ik ook niet zitten. Toen ben ik hier gekomen en heb ik een keer een paasontbijt gedaan en zo zijn ze aan mijn mouw beginnen te trekken. Het is hier plezant. Ik heb toffe collega’s. Ik doe het graag.”¹⁵

Peter is zes jaar geleden arbeidsongeschikt verklaard door een knieblesure en zat daardoor thuis op de bank, maar sinds hij twee jaar geleden vrijwilliger is geworden bij het Torekesproject lijkt zijn beperking naar de achtergrond verdwenen en is hij één van de actiefste vrijwilligers in Rabot: “De mensen kennen mij omdat ik veel activiteiten doe, veel feesten enzo.”¹⁶ Iedere activiteit, iedere buurt- of voorlichtingsavond die gepland staat in de komende maanden is bekend bij Peter. Het duurt nog een maand voordat het paasontbijt plaatsvindt dat hij organiseert, maar hij is al aan het nadenken over het eten voor het kerstontbijt. Ook al staat hij slechts anderhalve dag per week ingedeeld bij Bar Bazaar, komen wij hem daar vrijwel iedere dag tegen, omdat hij bijvoorbeeld nog iets moet regelen voor zijn paasontbijt, mensen wil motiveren voor de grote ‘opkuisdag’ in Rabot, een vraag heeft voor de buurtwerkers die daar zijn of om daar de hele dag te kletsen met collega’s en vrienden. Dit geldt overigens voor de meeste vrijwilligers van Bar Bazaar, waaronder ook Gerrit, een vrijwilliger van zesenvijftig jaar oud die zijn leven lang met plezier heeft gewerkt en sinds hij arbeidsongeschikt is verklaard niet stil is gaan zitten. Naast het werken bij Bar Bazaar helpt hij ook bij het initiatief Barabot, dat iedere donderdagavond buurtactiviteiten organiseert. Ook voor hem is het vrijwilligerswerk een sociale plek: “Tussen de mensen zijn. Iedereen kent mij, ook bij Barabot.”¹⁷ Hij legt uit dat thuiszitten met dit toegeschreven label hem niet verder helpt:

¹⁵ Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

¹⁶ Idem

¹⁷ Semi-gestructureerd interview met Gerrit op 3 maart 2020

“Als je zoveel pijn hebt, raak je ook makkelijk in een depressie. Dat is gewoon zo. Als je dan veel thuis zit...”,¹⁸ hij laat een stilte vallen en trekt een afkeurend gezicht. Gerrit, Peter en de andere vrijwilligers laten zien dat het doen van vrijwilligerswerk een aangename kans is om bezig te blijven, sociale contacten op te doen en onder de mensen te zijn.

Het bovenstaande reflecteert de huidige maatschappelijke visie op vrijwilligerswerk, waarbij het gaat om het persoonlijke voordeel dat de deelnemers van het Torekesproject uit het vrijwilligerswerk halen (Vanthuyne, Verschelden en Bouverne-de Bie 2006). Slechts enkelen geven aan het vrijwilligerswerk in eerste instantie te zijn gaan doen om een ander te helpen, zoals Peters vriend Arnoud: als vrijwilliger coacht hij een voetbalteam om de jongeren in de wijk een plek te geven: “Een levenswerk met passie voor de jeugd en het spel”¹⁹, is hoe hij het vrijwilligerswerk ziet. Op de enkele uitzonderingen na, zijn de persoonlijke motivaties in lijn met de verschuiving in de aard van vrijwilligerswerk die Vanthuyne, Verschelden en Bouverne-de Bie (2006) aantonen. Vrijwilligerswerk in de huidige samenleving is meer dan altruïsme, het biedt kansen voor persoonlijke verrijking. Een vorm van werk hebben zorgt ervoor dat zij bezig blijven, in contact komen met anderen en daardoor niet geïsoleerd raken. Dat dit juist naar voren komt bij niet-(regulier)werkenden, sluit aan bij het idee van Strümpell (2017, 5) dat werk een belangrijke rol speelt in verschillende aspecten van ons persoonlijke leven. Nu zij niet (meer) deelnemen aan het reguliere werk, is het vrijwilligerswerk wel een optie om deze persoonlijke doelen te halen.

*“Ik zou mij niet kunnen bedenken dat ik vanaf nu in mijn zetel zit. [...] Je moet toch iets leuks doen en ja, [...] als je werkt maak je deel uit van de maatschappij. Als je niet meer werkt, en ik heb dat gevoel gehad, maak je plots niet meer deel uit van de maatschappij. Dat is natuurlijk niet waar, maar het is wel... de maatschappij zit zo in elkaar.”*²⁰ – Renske, gepensioneerde vrijwilliger

De maatschappelijke betrokkenheid door middel van arbeid zit diep geworteld in de participatiesamenleving. De vrijwilligers tonen aan dat niet deel uit (kunnen) maken van de arbeidsmarkt een afstand betekent van de maatschappij, zoals ook in de literatuur naar voren is

¹⁸ Semi-gestructureerd interview met Gerrit op 3 maart 2020

¹⁹ Gestructureerd interview met Arnoud op 24 april 2020

²⁰ Semi-gestructureerd interview met Renske op 18 februari 2020

gekomen (Seyfang 2002). Deze niet-regulier werkende vrijwilligers zoals Violet, Peter en Gerrit zitten daardoor in een positie waarin zij wel willen bijdragen, maar dat niet kunnen op de reguliere manier. Collega Rob legt dit uit: “Fysiek gaat dat soms moeilijk, om normaal werk te doen.”²¹ Hij ervaart het werken in Bar Bazaar lichter dan regulier werk, waardoor hij voorlopig een voorkeur heeft bij dit vrijwilligerswerk. Violet zegt hierover: “Op de arbeidsmarkt word je onder druk gezet en hier niet.”²² De vrijwilligers geven aan in dit vrijwilligerswerk geen verplichting te voelen en dat het een plek is waar men zelf invloed heeft op de inhoud en, vaak nog belangrijker, op het tempo. “Mijn beroepsleven was 130 tot 150 kilometer per uur, veel te snel. Nu dobert het zo rond de 30 kilometer per uur, de laagst toegestane snelheid, dus dat is al een grote terugval. Niets doen dat zit er bij mij niet in”²³, aldus gepensioneerd vrijwilliger Roos.

In tegenstelling tot de reguliere arbeidsmarkt biedt het Torekesproject deze niet-werkenden²⁴ dus een plek om een bijdrage te kunnen leveren: “Iets wat je graag doet en waar je plezier aan hebt, en niet iets wat je moet doen. Dat is een andere instelling”²⁵, hervat Roos. De laagdrempeligheid zorgt ervoor dat het aanmelden bij het Torekesproject een toegankelijke optie is voor vrijwilligers om een ‘actieve burger’ te zijn. Voor de groep niet-werkende vrijwilligers die in de samenleving nu worden gezien als ‘de passieve, problematische ander’ (Dahlstedt 2013), betekent deze plek dus een manier om de eigen maatschappelijke, sociale positie in de samenleving te kunnen verbeteren. Hoe deze nieuwe positie zich echter verhoudt tot de positie van regulier werkenden, zal later in dit hoofdstuk met behulp van de opvattingen over de gemeenschapsmunt worden verduidelijkt. Het vrijwilligerswerk binnen het Torekesproject geeft hen namelijk wel de plek, maar het is de verdiende gemeenschapsmunt die de waardering van deze bijdragen in een andere maatschappelijke positie brengt.

²¹ Semi-gestructureerd interview met Rob op 5 maart 2020

²² Semi-gestructureerd interview met Violet op 12 maart 2020

²³ Semi-gestructureerd Skype-interview met Roos op 1 april 2020

²⁴ Vanaf nu wordt met ‘niet-werkende vrijwilligers’ verwezen naar vrijwilligers die geen regulier werk uitvoeren. Zij kunnen het vrijwilligerswerk daarentegen wel als werk beschouwen.

²⁵ Idem

3.2 De rol van de gemeenschapsmunt de Torekes

Het is zondagochtend 9 uur als de koffiegeur de lerarenkamer van de basisschool in de wijk vult. Het is de plek waar de deelnemers van het initiatief Plezante Doeners iedere maand samenkomen om onder andere de omliggende straten op te ruimen. Bij binnenkomst worden wij enthousiast ontvangen door de al aanwezige vrijwilligers: “Hey versterking, wat fijn!” De ochtend begint met een kopje koffie en gesprekken over het weekend, om vervolgens over te gaan naar het verdelen van de taken. Voor het uitvoeren van deze taken ontvangen de vrijwilligers de gemeenschapsmunt de Torekes. De groep bestaat deze keer uit vijf vrijwilligers, waaronder jong en oud, werkenden en niet-werkenden. Ik ga met vrijwilliger Mees op pad en samen ontdoen wij zeven omliggende straten van zwerfafval. Mees is werkloos en voor hem is de gemeenschapsmunt de Torekes een fijn extraatje op zijn uitkering: “Ik kan er vrijdagavond voor een mindere prijs mee gaan eten bij Eetcafé Toreke.” Naar zijn idee motiveert het hierdoor bewoners om zich in te zetten voor de wijk.

Mees is niet vies van hard werken en zo nu en dan verlies ik hem uit het oog, zo snel is hij. We vallen op met onze gele handschoenen en prikkers. De passerende wijkbewoners groeten ons vriendelijk met een glimlach en kijken goedkeurend naar het resultaat in de straat. Eenmaal op de weg terug, kijk ik vol trots naar de volle vuilniszakken in onze handen. Mees lijkt minder onder de indruk: “Oh het is vandaag niet zo veel als andere keren!” Ik kan nog verbeteren in mijn opruim-tempo merk ik. We komen aan bij de rest als Karin, de organisator van dit initiatief, opgetogen tegen ons zegt: “We hebben hard gewerkt!” Dat is te zien. Vol bewondering kijk ik naar het brandschone schoolplein dat een uur geleden nog leek op een plek waar de vorige avond een jongerenfeest had plaatsgevonden.

Het enthousiasme van ieder van hen, de informele gesprekken en de nieuwe informatie over het Torekesproject maken deze opruimochtend ‘plezanter’ dan ik had verwacht op het moment dat mijn wekker afging die ochtend. Toch veroorzaakt vooral het ontvangen van de gemeenschapsmunt de Torekes mij een voldaan gevoel. Mijn bijdrage aan de wijk op deze regenachtige zondagochtend wordt door anderen gewaardeerd, is mijn gedachte als ik de papieren briefjes in mijn handen krijg. Ik

kijk ernaar en stop ze in mijn zak, trots op de 2,50 euro aan Torekes die ik heb verdiend. De gezelligheid in combinatie met de munt zorgt ervoor dat ik volgende maand weer wil komen helpen.²⁶

Resultaat Plezante Doeners²⁷

²⁶ Eigen ervaring van de participerende observatie tijdens het initiatief Plezante Doeners op 1 maart 2020.

²⁷ Foto gemaakt op 1 maart 2020

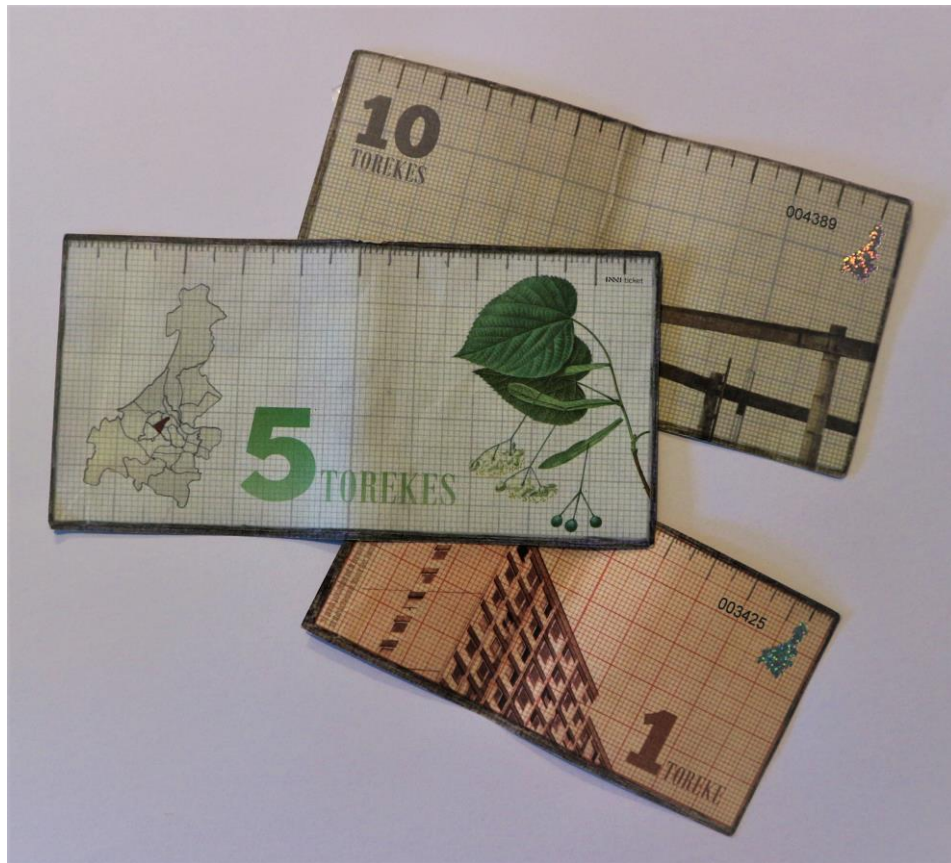
De gemeenschapsmunt de Torekes als waardering

Mijn gewaardeerde gevoel door de gemeenschapsmunt komt overeen met hoe over het algemeen de vrijwilligers deze ervaren. Zo ziet bijvoorbeeld arbeidsongeschikte vrijwilliger Gerrit het krijgen van de munt voor zijn vrijwilligerswerk als “een teken van appreciatie”²⁸, evenals gepensioneerde vrijwilliger Roos: “Voldoening uiteraard, je voelt dat je gewaardeerd wordt.”²⁹ Hierdoor symboliseert de gemeenschapsmunt dus de waardering van de geleverde bijdrage aan de wijk. Ook voor Karin van de Plezante Doeners, die naast dit vrijwilligerswerk ook een reguliere baan heeft, geldt dit: “Het is een fijne waardering”³⁰, legt zij uit wanneer ik vraag naar haar beleving van de munt op het moment dat ik deze van haar krijg die ochtend. Wanneer ik doorvraag, geeft zij aan dat het ontvangen van deze waardering haar het gevoel geeft dat de Stad hun inzet erkent. De maatschappelijke status van een vrijwilliger die geen regulier werk heeft, kan positief veranderen doordat het de oorspronkelijke opvatting dat vrijwilligers minder belangrijk werk in de samenleving uitvoeren, kan hervormen, zoals Alaguero (2006 in Mathijssen 2010, 24) dat eerder aantoonde. Dit is ook waar Samenlevingsopbouw en Stad Gent de munt voor hadden bedoeld. Volgens de Stad worden de Torekes ingezet om taken die de overheid nu niet opneemt te belonen en zo de vrijwilligers hiervoor te blijven motiveren. Deze opvattingen van de Stad en de vrijwilligers staan parallel aan de theorieën rondom gemeenschapsmunten waarin het idee is dat deze vorm van waardering laat inzien dat iedereen iets te bieden heeft dat waardevol kan zijn (Seyfang, 2002). De gemeenschapsmunt de Torekes is dus complementair aan de euro, omdat het zorgt voor een erkenning van deze vorm van arbeid.

²⁸ Semi-gestructureerd interview met Gerrit op 3 maart 2020

²⁹ Semi-gestructureerd Skype-interview met Roos op 1 april 2020

³⁰ Small talk met Karin op 1 maart 2020

De gemeenschapsmunt de Torekes³¹

Het doel van de munt gaat echter nog een stap verder: “Het is nu net interessant om mensen, die denken van ‘ah ik ben overal achterop, ik ben arm, ik spreek de taal niet goed’, te zeggen van jullie hebben wel wat te bieden en we willen graag dat jullie allemaal iets bijdragen. Dat je dat, aan de hand van complementaire munten, wel kan ontginnen”³², aldus Stan de voormalige wijkregisseur. Hierdoor is de munt niet alleen een waardering, maar ook een economisch middel van de Stad en Samenlevingsopbouw om kwetsbare groepen mensen te activeren en te blijven motiveren voor deze werkvorm. De actieve vrijwilliger Peter en andere arbeidsongeschikte en werkloze vrijwilligers die dit middel goed kunnen gebruiken, laten daarentegen zien dat de munt ook op een andere manier ervaren kan worden.

³¹ Foto gemaakt op 4 juni 2020

³² Semi-gestructureerd Skype-interview met Stan op 14 april 2020

Het is nog vroeg in de middag als twee vrijwilligers van Bar Bazaar, Peter en Rita, samen plaatsnemen aan een van de kleine, witte tafeltjes in de ontmoetingsruimte. Na ons allen koffie met het standaard Lotus koffiekoekje gegeven te hebben, ploft ook de derde vrijwilliger Violet neer op een stoel bij het tafeltje. Het is rustig in de bar. Naast de vrijwilligers en ik zijn er nog twee bezoekers die verderop zitten. Voor de vrijwilligers een reden om even gezamenlijk koffiepauze te nemen. Op de achtergrondmuziek van Michael Jackson en het kraken van de verpakking van het Lotus koekje na, is het stil. Dan onderbreekt één van hen de stilte: “Rita, heb jij je Torekes al gekregen?”, vraagt Violet. “Ja”, antwoordt Rita met haar zware rokersstem en wijst vervolgens naar de receptie van het buurtcentrum. Violet zucht diep, staat op en loopt ernaartoe. Wanneer ze terug is, vraagt Rita aan haar: “En?” Violet antwoordt dat de medewerkers aan het eten waren, dus dat ze het straks gaat vragen. Vervolgens kijkt ze naar mij en zegt: “Anders vergeten ze het!” De andere twee knikken instemmend. Peter kijkt mij aan en zegt met een luide stem dat de Torekes hun loon zijn en zij er daarom gewoon om moeten vragen: “Als jouw werkgever zegt dat je de eerste van de maand je loon krijgt, en je hebt het die eerste niet, dan vraag je er toch om?”³³

Deze ervaring laat inzien dat de kansarme onder de vrijwilligers de munt niet alleen als motiverend middel beschouwen, maar ook als een apart inkomen naast de uitkering: een zogenoemd fijn extraatje. Het belang van dit relatief kleine extraatje voor sommige vrijwilligers wordt door de weken heen steeds duidelijker. Zo laat Peter zijn visie horen over de Torekes:

“Extra winst. Je spaart er geld mee. Ik zit maandelijks rond de zeventig euro aan kosten bij de apotheek en nu betaal ik dat met Torekes, dus dat is extra geld. [...] Op den duur is dat een gewoonte. Van mijn eigen geld steek ik maandelijks wat opzij om van op reis te gaan of als er iets mocht voorvallen. Maar als je die Torekes kwijt zijn, zijn dat mijn probleem.”³⁴

³³ Participerende observatie Bar Bazaar op 5 maart 2020

³⁴ Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

Tijdens hetzelfde gesprek geeft hij aan te stoppen met het werken bij Bar Bazaar wanneer hij hier geen Torekes meer voor ontvangt: “Omdat we geen Torentjes³⁵ meer krijgen. En wat doe ik dan, ik ga ergens anders geld verdienen.”³⁶ Daarnaast gaan de koffiegesprekken regelmatig over zijn uitgaven met Torekes en krijg ik vol trots te horen hoeveel hij van plan is de komende maanden te gaan verdienen. Ook naar zijn collega’s is hij hier transparant over.

Op een woensdagmiddag is Peter aan het werk met Marlou, een nieuwe vrijwilliger bij Bar Bazaar. Ik zit aan een van de tafeltjes te werken en eet mijn dagelijkse tosti die Marlou mij komt brengen. We raken in gesprek en ik vraag haar mening over de munt: “Voor mij hoeft dat niet. Liefde is de belangrijkste beweegreden voor mij”. Peter lijkt het gesprek tussen mij en Marlou te horen en roept met een grijns van achter de bar vandaan: “Dan geef je ze aan mij!”³⁷

Dit belang van de munt komt ook bij andere vrijwilligers naar voren die aangeven te stoppen met dit vrijwilligerswerk wanneer zij geen Torekes meer ontvangen. Zo zegt Violet:

“Eerst maak je die persoon gewoon om niks te krijgen, dan maak je die persoon gewoon om wel iets te krijgen, wat ook hartstikke helpt voor die persoon, en dan ga je dat afnemen. Je kunt pas iets missen als je het gehad hebt.”³⁸

Het verdienen van dit extraatje nemen zij dus mee in de maandelijkse berekening van hun inkomsten. Voor hen is de munt niet alleen een symbolische waardering voor hun geleverde inzet, maar ook een aangenaam financieel steuntje in de rug. Hieruit komt naar voren dat het geven van deze vergoeding in de vorm van een munt de lijn tussen onbetaald en betaald werk verdunt voor de groep vrijwilligers voor wie dit extraatje verschil maakt. Dit zijn over het algemeen de vrijwilligers die geen regulier werk uitvoeren, zoals de arbeidsongeschikten en werklozen. Zij leveren een bijdrage door middel van deze werkvorm. Hiervoor krijgen zij een beloning in de vorm van een munt, wat ook overeenkomt met de commodificatie van arbeid bij regulier werk. Dit verklaart dat zij dit zelf linken aan een verdiend inkomen zoals andere werkvormen dit ook krijgen. Volgens de theorieën van Seyfang (2001, 62) kunnen werklozen in de huidige economie hun arbeid

³⁵ De Torekes worden door de vrijwilligers ook wel Torentjes genoemd.

³⁶ Idem

³⁷ Participerende observatie in Bar Bazaar op 11 maart 2020

³⁸ Semi-gestructureerd interview met Violet op 12 maart 2020

en vaardigheden wel ‘verkopen’ in het systeem van gemeenschapsmunten, waardoor onbetaalde werkvormen een meer georganiseerde plek krijgen in de samenleving. Echter, deze theorie van Seyfang sluit niet compleet aan met de sociale positie van de vrijwilligers in dit onderzoek. Die sociale positie is eerder in lijn met de kritiek van Taylor (2004, 29-30) op de dichotomie betaald en onbetaald werk. Dit type vrijwilligerswerk valt door deze ervaring van de gemeenschapsmunt namelijk conceptueel en theoretisch gezien niet binnen de kaders van de definities die men nu koppelt aan de verschillende werkvormen. Daardoor kan gesteld worden dat de vrijwilligers zich in een grijs gebied bevinden. Hierdoor is het onduidelijk of zij diezelfde maatschappelijke acceptatie verkrijgen als regulier werkenden, en daardoor sociale inclusie ervaren, of dat zij alsnog als minder belangrijk worden gezien.

Dit onbepaalde gebied dat ontstaat door de munt wordt versterkt door vrijwilligers die, door deze link met regulier loon, vinden dat de munt de altruïstische en vrijwillige geest van het vrijwilligerswerk ondermijnt. “Sommigen doen het enkel voor dat extraatje”³⁹, aldus gepensioneerde vrijwilliger Renske. Volgens haar en de andere vrijwilligers die de munt niet ervaren als een nodig extraatje, over het algemeen de gepensioneerden en regulier werkenden, zou een schouderklopje of flesje wijn beter passen. Renske maakt echter wel een nuancering en geeft aan dat de munt voor mensen die financieel niet veel hebben een uitkomst kan zijn. Waar volgens Samenlevingsopbouw en Stad Gent de gemeenschapsmunt een frictie wegneemt op het gebied van mogelijke oneerlijke waardering in de vorm van geschenkjes, ontstaat tussen de vrijwilligers nu juist een frictie over het zien van de Torekes als loon voor werk, of als vorm van waardering én voor wie deze waardering wel en niet aanvaardbaar is.

Verhouding tot de euro

Ondanks dat men dus over het algemeen de complementaire functies van de gemeenschapsmunt ervaart of ziet ervaren worden, leiden vrijwel alle gesprekken met vrijwilligers over de Torekes tot een koppeling met de euro. Bij een bezoek aan Bar Bazaar raak ik in gesprek met vrijwilliger Gerrit. Als ik hem vraag naar de belangen die hij heeft bij de Torekes die hij verdient, legt hij direct een link met de euro: “Ja nou, veertig euro aan Torekes in de maand, dat is... ja dat is...”⁴⁰, hij maakt zijn zin niet af, maar knikt een aantal keren opgetogen en trekt een goedkeurend en glimlachend

³⁹ Semi-gestructureerd interview met Renske op 18 februari 2020

⁴⁰ Small talk met Gerrit op 11 februari 2020

gezicht waardoor duidelijk wordt dat hij dit een fijne bijkomstigheid vindt. Dit geldt niet alleen voor degenen voor wie de munt een extra verdienste is. Ook Karin, de vrijwilliger van de Plezante Doeners laat deze connectie blijken. Zij geeft aan de munt ‘slechts’ als een symbolische waardering te zien en overhandigt mij uit haarzelf een briefje van één Toreke, zodat ik deze ook aan mijn persoonlijke collectie kan toevoegen. “Is toch maar tien cent waard”⁴¹, is haar uitleg erbij. De omgerekende euro-waarde speelt dus mee in de betekenis die men hecht aan deze munt als symbolische erkenning voor hun inzet.

Daarnaast speelt deze verhouding tot de euro een rol in de maatschappelijke status van de vrijwilligers. Uit het rapport van de Torekesraad⁴² blijkt dat de vrijwilligers behoefte hebben aan een verhoging van het aantal Torekes per uur en hopen op een indexering (Faelens 2019). Zo ook Peter, die bij de organisatie gevraagd heeft om opslag: “Want alles wordt ook duurder in de winkels.”⁴³ Een verhoging van hun ‘loon’ kan echter volgens Samenlevingsopbouw niet, omdat het bedrag dan hoger wordt dan de toegestane onkostenvergoeding van vrijwilligerswerk. De organisatie geeft aan dat daardoor dit type werk juridisch gezien in het kader van regulier werk zou vallen, wat niet de bedoeling is. Volgens Peter was het antwoord op zijn verzoek dan ook: “Je doet vrijwilligerswerk toch, of niet?”⁴⁴

Ondanks dat de munt een aantal complementaire functies vervult, zorgt het euro-systeem dus voor het standhouden van categorieën en bepaalt daardoor de maatschappelijke positie van de vrijwilligers. Hierdoor komt de complementaire functie van de gemeenschapsmunt om dit type werk en de uitvoerders daarvan in een ander licht te plaatsen niet geheel tot zijn recht. Deze vorm van waardering brengt de niet-werkende vrijwilligers in ‘een erkende positie’ binnen de samenleving, maar door een andere vorm van waardering ook in een ‘andere’ erkende positie.

3.3 Het maatschappelijke frame op het Torekesproject

“Als je wilt meespelen in het reguliere arbeidscircuit, dan moet je talent hebben, doorzettingsvermogen en weten wat buitenspel is. Maar als je dat niet hebt en je bent voorbestemd om in de lagere, eigenlijk nog in het café voetbal te spelen, dan

⁴¹ Small talk met Karin op 1 maart 2020

⁴² De Torekesraad is een bespreking met Samenlevingsopbouw en betrokken partijen zoals vrijwilligers, partners en handelaren.

⁴³ Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

⁴⁴ Idem

speel je niet mee in het arbeidscircuit, dan voldoe je niet. En hetgeen wat wij aanbieden, is het drankbonnetje na uw voetbalmatch in het cafévoetbal. Dus dat je toch nog een drankbonnetje krijgt voor de negentig minuten dat je komt opdagen, terwijl dat ze in de hogere klassen daar wel maandelijks geld voor verdienen."⁴⁵ – Voetbalmetafoor voor de visie op het Torekesproject, van voormalig wijkregisseur Stan.

Vrijwilligerswerk als regulier werk

Ondanks dat juridisch gezien deze werkvorm blijft vallen onder vrijwilligerswerk, is er een verdeeldheid in hoe de vrijwilligers deze werkvorm ervaren. Vrijwilliger Annet, deelnemer aan een van de netheidscharter⁴⁶ initiatieven naast haar reguliere baan, laat inzien dat zij dit vrijwilligerswerk als een bezigheid beschouwd in haar vrije tijd: "Dat is misschien gewoon iets wat in mijn hoofd zit, dat dat geen werk is. Uiteindelijk doe je wel gewoon iets en je steekt daar tijd in, maar ik kan daar niet mijn vinger opleggen."⁴⁷ Ook gepensioneerde vrijwilliger Roos merkt naast het eerdergenoemde lagere tempo een ander verschil tussen regulier werk en haar vrijwilligerswerk: "Het dubbeltje hoeft niet meer naar de euro kant te draaien. [...] Het is leuk meegenomen, die Torekes, maar het hoeft niet meer."⁴⁸ Roos runde hiervoor een eigen zaak en volgens haar is bij regulier werk de response in de vorm van geld belangrijker: "Dat is de hoofdzaak, platter gezegd: 'je werkt niet voor de zot'."⁴⁹ Sinds zij gepensioneerd is zoekt ze in dit vrijwilligerswerk juist een plek waar ze response krijgt in de vorm van "voeding aan uw eigen"⁵⁰. De vrijwilligers die de gemeenschapsmunt niet als vorm van loon ervaren én die daarnaast regulier werk uitvoeren of hebben uitgevoerd en dat juist nu niet meer willen, zoals gepensioneerden, zien doorgaans het vrijwilligerswerk dus als losstaande activiteiten naast regulier werk. Daarentegen ervaren de arbeidsongeschikte en werkloze vrijwilligers dit over het algemeen anders.

⁴⁵ Semi-gestructureerd Skype-interview met Stan op 14 april 2020

⁴⁶ De netheidscharters zijn verschillende opruim initiatieven binnen het Torekesproject, niet te verwarren met de Plezante Doeners dat een ander initiatief is met verschillende taken.

⁴⁷ Semi-gestructureerd Skype-interview met Annet op 24 april 2020

⁴⁸ Semi-gestructureerd Skype-interview met Roos op 1 april 2020

⁴⁹ Idem

⁵⁰ Idem

Op donderdag staan standaard Rita en Violet ingeroosterd bij Bar Bazaar. De taken zijn duidelijk verdeeld en als eenmaal alle voorbereidingen zijn getroffen, waaronder koffiezetten en de stoelen van de tafeltjes af halen, kan de bar om tien uur open. Als ik rond lunchtijd een tosti met een kopje thee bestel bij Violet, schiet Rita direct naar de keuken om de vooraf klaargemaakte broodjes met kaas uit de koeling te pakken, deze te ontdoen van folie en vervolgens in het broodrooster te leggen. “Ketchup en mayo?”, roept zij vanuit de keuken. “Ketchup alleen, alsjeblieft!”, roep ik terug. Ondertussen pakt Violet de thee met het bijbehorend Lotus koekje. “Ga maar vast zitten, we komen de tosti zo bij je brengen”, zegt zij tegen mij wanneer ik de thee van haar aanpak. Ik neem plaats aan een tafeltje en binnen twee minuten staat Rita naast mij met de tosti, de ketchup en het bestek netjes opgerold in het typerende, groene servet.

Tegen kwart voor vier begint een van hen de stoelen weer op de tafels te zetten en gaat de ander de afwas opruimen, om zo om vier uur de bar netjes te kunnen sluiten voor de vrijwilligers die de volgende ochtend de bar weer zullen openen.⁵¹

Peter laat ons het rooster zien dat in een boek onder de bar ligt. De werkdagen en tijden van de bar komen overeen met een reguliere werkweek. De duidelijke taakverdeling en het gestructureerde werkrooster maken dat de vrijwilligers van Bar Bazaar de dag waarop zij standaard zijn ingepland zien als ‘hun werkdag’. Wanneer iemand niet kan, is dat duidelijk weergegeven in het werkrooster en zorgt men voor vervanging. Een keer invallen voor iemand is voor Peter en zijn collega’s geen probleem: “Als het druk is, en er is iemand van de collega’s, wippen ze in.”⁵² Ook bij de andere initiatieven, zoals Barabot en Laborabot, is een groep vaste vrijwilligers, oftewel collega’s, en zijn er vaststaande werkdagen en tijden. Binnen het project is het daardoor niet mogelijk om ‘zomaar’ in de vrije tijd vrijwilligerswerk uit te voeren zonder een werkdag van een vaste vrijwilliger in te nemen. Een deel van de vrijwilligers rekent namelijk op die werkdag als kans om onder de mensen te zijn en een aantal rekenen juist ook op de Torekes.

⁵¹ Participerende observatie in Bar Bazaar op 20 februari 2020

⁵² Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

Buitenkant van raam van het Laborabotkantoor met werktijden⁵³

De combinatie van het hebben van een werkplek om actief te zijn en het krijgen van een waardering hiervoor, relateren de vrijwilligers aan het hebben van ‘werk’, en verklaart waarom zij spreken van “ik ga naar mijn werk”⁵⁴. Wat dit ter discussie stelt is het label dat men toegeschreven kan krijgen wanneer je geen onderdeel uitmaakt van de arbeidsmarkt: men is bijvoorbeeld arbeidsongeschikt of werkloos, terwijl een aantal vrijwilligers laten zien dat zij een bijdrage leveren op hun eigen manier, in hun eigen werk. Voor hen is het krijgen van een waardering een erkenning dat hun bijdrage ook nut heeft, net zoals het heersende idee van het belang van regulier werk in de huidige

⁵³ Foto gemaakt op 14 februari 2020

⁵⁴ Semi-gestructureerd interview met Violet op 12 maart

samenleving. Een betaalde baan kan mensen namelijk niet alleen financieel sterker maken, maar ook bijdragen aan een positiever zelfbeeld zoals Mathijssen (2010) aangeeft. Het kan men het gevoel geven sterker in de schoenen te staan, waar het volgende hoofdstuk nader op ingaat. Een erkenning van vrijwilligerswerk kan dus de kijk op arbeid in de participatiesamenleving veranderen en daardoor de maatschappelijke en sociale positie van de uitvoerders ervan verbeteren.

Een andere maatschappelijke positie

De ‘passieve, problematische ander’ ook een gewaardeerde plek geven in de samenleving, is volgens Samenlevingsopbouw een eerste stap in de hervorming van de huidige arbeidsmarkt. De Torekesbeheerder Sanne ziet de visie van de organisatie als volgt: “Er zijn talenten aanwezig in de wijk die zich inzetten en wij willen dat met Samenlevingsopbouw visueel maken. Ook al is dat niet gans het spoor arbeid zoals de overheid daarnaar kijkt.”⁵⁵ Hierdoor probeert Samenlevingsopbouw het eenzijdige, maatschappelijke frame, zoals Van Gorp en Gourdin (2014) dit noemen, op de passieve burger in de participatiesamenleving te herzien. Dat de mensen arbeidsongeschikt zijn verklaard of werkloos zijn, betekent niet meteen dat ze niets kunnen én willen betekenen voor henzelf en de samenleving. “Laten zien aan de markt en de overheid dat er mensen zijn met kwaliteiten die niet in het economische systeem passen”⁵⁶, aldus Sanne. Het komt overeen met de theorieën omtrent gemeenschapsmunten die stellen dat de oorspronkelijke ondergewaardeerde werkvormen op deze manier ook een georganiseerde plek krijgen in de samenleving (zie o.a. Michel en Hudon 2015; Seyfang 2001). Dit kan een verbeterde sociale positie voor de uitvoerders van die werkvormen betekenen: van passieve naar actieve burger.

Echter, waar het in deze literatuur niet over gaat, is hoe die plek zich verhoudt tot de reguliere manier. De voetbalmetafoor van een medewerker van Stad Gent, waar deze paragraaf mee begon, is een voorbeeld van hoe Stad Gent inziet dat de deelnemers van het project, die niet passen in de reguliere arbeidsmarkt, nu een plek krijgen in de ‘lagere klasse’ in de samenleving. De kijk van werkenden en gepensioneerden komt hiermee overeen. Zij gaven eerder deze paragraaf aan het vrijwilligerswerk als anders te ervaren dan regulier werk. In combinatie met het krijgen van een ander soort waardering in de vorm van de gemeenschapsmunt, komt ook een stereotypering naar voren. Zo zegt men over het Torekesproject: “Voor mensen die eigenlijk niet veel hebben, is

⁵⁵ Semi-gestructureerd Skype-interview met Sanne op 19 maart 2020

⁵⁶ Idem

het leuk.”⁵⁷ Voor henzelf is de gemeenschapsmunt verdienen dus, zoals zij dit zelf verwoorden, niet nodig, maar “andere mensen hebben daar wel nood aan.”⁵⁸ Frederik, een gepensioneerde vrijwilliger die geen financieel belang heeft bij de gemeenschapsmunt, geeft aan moeite te hebben gehad met het gebruiken van de munt doordat zijn eigen positie niet overeenkwam met deze stereotypering, en hier ook in eerste instantie niet mee geassocieerd wilde worden: “Ik moest een drempel overstappen. Ik betaal met de lokale munt. Mensen weten dat je die krijgt door iets te doen voor de buurt, maar dat zijn allemaal vrijwilligers die invalide zijn, grotendeels werkloos, en die krijgen dan Torekes. Daar kunnen ze boodschappen mee doen.”⁵⁹

Deze kijk van de werkenden en gepensioneerden sluit aan bij het onderzoek van Muntuit⁶⁰, waaruit blijkt dat de vrijwilligers voor wie de munt wél een fijn extraatje is, de munt als stigmatiserend ervaren. Voor hen is het betalen met de munt laten zien dat zij vrijwilligerswerk doen binnen dit project, wat indirect zegt dat zij werkloos zijn. Daarmee is het imago van de munt ‘de munt voor marginalen’ (Wanner en Van Parijs 2018). Uit de gesprekken die ik heb met Peter blijkt dat hij deze visie deelt: “De Torekes is een extra munt voor mensen die het financieel moeilijk hebben. [...] Mensen die niet veel hebben, kunnen zo iets bijverdienen.”⁶¹ Hij laat hiermee zien dat hij het werk waarmee men Torekes kan verdienen, beschouwt als een andere optie dan regulier werk. Ook Violet ervaart dat het project deze doelgroep aanspreekt en beschrijft het doel van het project als volgt: “Om mensen die thuis zijn, zoals ik, voor medische of andere redenen, te helpen om naar buiten te komen en ook financieel een handje te helpen.”⁶² Bovendien komt door de weken heen naar voren dat Peter, Violet en de andere vrijwilligers voor wie de munt betekenisvol is, vooral in contact zijn met elkaar en dat de verschillende sociaal-economische groepen niet mengen binnen dit project, waar het volgende hoofdstuk dieper op ingaat.

Wat in dit onderzoek dus in tegenstelling tot de literatuur naar voren komt, is dat het project in combinatie met de gemeenschapsmunt inderdaad ‘een erkende plek’ geeft aan dit vrijwilligerswerk in de samenleving, maar dat door de visie van onder andere regulier werkenden deze plek alsnog ‘de andere optie’ is voor mensen die het reguliere werk niet (kunnen) uitvoeren. Hiermee laat het Torekesproject samen met de vrijwilligers zien dat het maatschappelijke frame op

⁵⁷ Semi-gestructureerd interview Renske 18 februari 2020

⁵⁸ Idem

⁵⁹ Semi-gestructureerd Skype-interview met Frederik op 15 april 2020

⁶⁰ Zie bijlage 1 voor een toelichting van Muntuit

⁶¹ Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

⁶² Semi-gestructureerd interview met Violet op 12 maart

regulier werk als bepalende factor voor maatschappelijke inclusie problematisch is voor de niet-werkenden die geen toegang hebben tot die optie (Fuller, Kershaw en Pulkingham 2008; Van Gorp en Gourdin 2014). Zij tonen aan via deze weg een bijdrage te kunnen leveren, maar die valt niet samen met de huidige maatschappelijke kijk op actief burgerschap en arbeid. De deelname aan het vrijwilligersproject, in combinatie met de toegeschreven labels die men behoudt en het krijgen van een andere waardering, zorgen dus dat deze ‘passieve, problematische anderen’ alsnog gezien worden als ‘die anderen’. Zij verkrijgen dus niet diezelfde erkende, maatschappelijke acceptatie als regulier werkenden. Dit, ondanks dat zij aantonen op vermogen actief te zijn, zoals de staat in het kader van de participatiesamenleving verwacht (De Gier 2007).

Hoofdstuk 4. Empowerment in het Torekesproject

Simone

Het potentiële vermogen van vrijwilligers kan tot uiting komen wanneer zij zich empowered genoeg voelen om een bijdrage te leveren. In het veld is duidelijk geworden dat empowerment het tegenovergestelde is van een gevoel van machteloosheid. Deze machteloosheid kan weggenomen worden door mensen zero-sum macht én non-zero-sum macht te laten ervaren. Non-zero-sum macht, waarbij extra macht voor de één geen verminderde macht voor de ander betekent (Laverack 2007), verkrijgen deelnemers door een gemeenschapsgevoel en een vergroot netwerk. Interactie tussen deelnemers van het Torekesproject is hierbij van groot belang. Hoe dit precies binnen het Torekesproject werkt, zal ter sprake komen in paragraaf 4.1 en 4.2. Zero-sum macht gaat over situaties waarbij het verkrijgen van macht zorgt voor afname van macht bij de ander. Uiteindelijk is ook deze vorm van macht van belang voor een verandering van machtsverhoudingen en voor het creëren van een gevoel van inspraak en invloed op beleid dat over het leven van de deelnemers gaat. En daarmee een gevoel van macht over het eigen leven. Hierbij is interactie tussen professional en vrijwilliger van belang binnen het Torekesproject. Hoe fysieke en beleidsparticipatie empowerment kan versterken wordt besproken in paragraaf 4.3.

4.1 De Torekesgemeenschap

Het is donderdagmiddag half twee als buurtcentrum Rabot langzaam op gang komt. Er lopen mensen in en uit voor verschillende redenen. De één komt voor een gratis kopje koffie of thee en een babbeltje, een ander komt voor een bezoek aan de sociale supermarkt en een derde zoekt een buurtwerker om subsidies mee te regelen. In een hoekje van Bar Bazaar, bij de tafel met lokale krantjes en tijdschriften, zitten twee mannen een kopje koffie te drinken. Ze zijn beide eerder die middag alleen gekomen. De krant kopt over de coronacrisis in Italië. De mannen spreken even met elkaar hoe 'zot' de situatie daar is en gaan vervolgens weer terug naar hun eigen gedachten. Aan een ander tafeltje zit een Turkse man van rond de zeventig met een kopje koffie en thee te wachten op de tosti die hij net heeft besteld. Een vrouw met een hoofddoek loopt ze voorbij om een kijkje te nemen in de tweedehands

*kledingwinkel die zich naast de bar bevindt, De Belgische radiozender Nostalgie klinkt gemoedelijk op de achtergrond. Het buurtcentrum is een plek waar mensen 'even' een kopje koffie komen drinken om vervolgens toch een aantal uurtjes te blijven hangen. Het is een veilige plek, waar mensen elkaar kunnen ontmoeten zonder verplichtingen of verwachtingen.*⁶³

Gemeenschapsgevoel

Het bovenstaande vignet laat zien dat het buurtcentrum voor veel mensen een ontmoetingsplaats is. De plek is voor iedereen toegankelijk en er is altijd wel iets te doen. Ook voor de vrijwilligers is het buurtcentrum een plek van herkenning. De gemeenschapsmunt de Torekes vindt zijn weg in het buurtcentrum doordat deze hier verdiend en uitgegeven kan worden. Het buurtcentrum is op deze manier onderdeel van de gemeenschap waarbinnen de Torekes circuleren. Seyfang (2002) vond in haar studie dat mensen die deelnemen aan gemeenschapsmuntprojecten zich meer betrokken voelen bij een gemeenschap wanneer ze hieraan meededen. Zij kaart aan dat dit voor sommigen een cruciale stap is naar maatschappelijke betrokkenheid (2002, 6). Dit is in lijn met wat Kwon, Lee en Xiao (2017, 303) betogen. Gemeenschapsmunten hebben volgens hen de potentie hechting binnen een gemeenschap te creëren door interactie te stimuleren. Binnen het Torekesproject is het vormen van een gemeenschap een belangrijk onderdeel. De Torekesbeheerder benadrukt het gevaar van het ontbreken van een gemeenschap in een wijk: “Als je geen gemeenschap hebt dan krijg je een gevaarlijke situatie als mensen elkaar niet meer vertrouwen of elkaar niet meer kennen.”⁶⁴ Ook Renske, de gepensioneerde vrijwilliger die door het vrijwilligerswerk betrokken wil blijven bij haar omgeving kaart aan “[...] ik vind het belangrijk, zeker in buurten als deze, om een veilig gevoel te geven aan de wijk. Allee veilig ... meer een soort thuisgevoel.”⁶⁵

Voor sommige vrijwilligers is dit thuisgevoel sterk. Dit komt tot uitdrukking in aanwezigheid: zij staan vaker ingeroosterd om te vrijwilligen, maar zijn ook daarbuiten te vinden in Bar Bazaar bijvoorbeeld. Zij besteden meer tijd in het Torekesproject, omdat dit door hen als ‘werk’ wordt gezien zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven. Door deel te nemen aan een

⁶³ Participerende observatie op 24 februari 2020

⁶⁴ Semi-gestructureerd Skype-interview met Sanne op 19 maart 2020

⁶⁵ Semi-gestructureerd interview met Renske op 18 februari 2020

project als dit, horen ze ergens bij, wat het proces van empowerment kan versterken. Het is voor hen belangrijk dat ze vertrouwd worden en op deze manier kunnen laten zien wat ze de gemeenschap te bieden hebben. Dit komt bijvoorbeeld naar voren wanneer Peter glunderend zegt: “En ze komen dan naar mij met: “Ik heb een probleem, kan je dat niet voor mij oplossen?””⁶⁶ Door een belangrijk onderdeel te zijn van de gemeenschap hoort hij erbij. Bij een groep horen en hierbij een gevoel van *belonging* ervaren, kan zelfverzekerdheid en eigenwaarde versterken (Christens 2012, 118). Ook buiten het ‘werk’ om ondernemen verschillende vrijwilligersactiviteiten met elkaar. Zo sparen vrijwilligers van de twee netheidscharters de Torekes op om vervolgens met zijn allen uit eten te gaan in buurtcafé Toreke, wat het gemeenschapsgevoel weer versterkt.

Losse gemeenschappen

Elke donderdagavond wordt Eetcafé Toreke, een restaurant op een steenworp afstand van het buurtcentrum, omgetoverd tot Barabot. Een kerngroepje vrijwilligers bedenkt het programma en een vaste groep vrijwilligers daaromheen helpt op de avond zelf. Dit keer staat er een geschiedkundige avond op het programma. De ruimte is gevuld met, op een uitzondering na, witte mensen. Samen met de twee buurtwerkers die ook aanwezig zijn, halen Sarah en ik de gemiddelde leeftijd flink omlaag. Een wijkbewoner vertelt aan de hand van archiefmateriaal, dat te zien is op een PowerPoint, de geschiedenis van Rabot. Het publiek zit aandachtig te luisteren en af en toe stelt iemand een vraag of vult aan met een persoonlijk verhaal. Als de presentatie afgelopen is, vormt zich langzaam een rij bij de bar. Het is druk, dus er wordt gevraagd of er iemand bij wil springen. De serieuze setting van de presentatie verandert in een los café waar mensen elkaar ontmoeten en bijpraten onder het genot van een Gents biertje.⁶⁷ “Het is wel eens drie uur ‘s nachts geworden!” vertelt Gerrit, vrijwilliger bij Bar Bazaar en Barabot ons later glunderend.⁶⁸

⁶⁶ Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

⁶⁷ Participerende observatie op 15 februari 2020

⁶⁸ Small talk met Gerrit op 21 februari 2020

Hoewel er wel gemeenschapsgevoel aanwezig is, is bijna iedereen het erover eens dat er geen ‘Torekesgemeenschap’ bestaat. Een vrijwilliger geeft aan dat het niet de Torekes zijn die hem verbinden met zijn medevrijwilligers: “Nee. Het is niet zo van ‘oh hey Torekes, ik ben uw vriend’. Nee. Het zijn de mensen waarmee ik het werk doe en de gasten die binnenkomen.”⁶⁹ De Torekes op zichzelf hoeven ook niet gemeenschapsvormend te werken volgens de initiatiefnemers vanuit de Stad Gent en Samenlevingsopbouw. De wijkregisseur die betrokken was bij de opstart van de Torekes geeft aan: “Ik geloof ook wel dat de Torekes nooit op zichzelf staan. [...] Dit gaat altijd samen met het ontstaan van toffe projecten en begeleiding van professionals.”⁷⁰ Het Torekesproject kan gezien worden als middel om gemeenschapsvorming te stimuleren.

Uit de situatieschets komt naar voren dat de verschillende initiatieven allemaal een eigen sfeer hebben wat andere mensen aantrekt. Naar Barabot komen andere wijkbewoners dan bijvoorbeeld naar Bar Bazaar. Een voorgaande Torekesbeheerder geeft hiervoor de volgende verklaring: “Ik denk dat die plekken onderling misschien veel van elkaar kunnen verschillen in type mensen, maar binnen een project het wel veel homogener is. Wat ook logisch is, denk ik, want de plaats waar je Torekes kan verdienen hangt vast aan bepaalde organisaties die ook een bepaalde doelgroep hebben.” De homogeniteit binnen vrijwilligersgroepen komt volgens Hurenkamp en Duyvendak (2008, 3) doordat mensen vrij zijn om te kiezen waarvoor ze zich inzetten. Mensen kiezen er dan liever voor om te participeren in een groep waarbij ze zich op hun gemak voelen. Dit sluit aan op het eerder genoemde *belonging* wat mensen eerder ervaren bij gelijkgestemden. Er is dus geen overkoepelende Torekesgemeenschap, maar er is meer sprake van losse gemeenschapjes die zich vormen door verschillende initiatieven. Er zijn wel bruggenbouwers, zoals Gerrit die zowel vrijwilliger is bij Bar Bazaar als bij Barabot. Een ander voorbeeld is Peter. Zoals eerder genoemd is hij een van de actieve vrijwilligers in het Torekesproject. Omdat hij een ander publiek aanspreekt dan normaal aanwezig is bij Barabot, heeft Renske, een van de bestuurders van Barabot, hem gevraagd een bingo avond te organiseren. Hij vertelde dit aan ons de volgende dag en is hier nog een paar keer op terug gekomen. De verantwoordelijkheid en het vertrouwen dat Peter van Renske krijgt, geven hem meer zelfvertrouwen en een gevoel van *belonging*. Dit zorgt voor een vergroot empowerment bij Peter.

⁶⁹ Semi-gestructureerd interview met Gerrit op 3 maart 2020

⁷⁰ Semi-gestructureerd interview met Jona op 12 maart 2020

Sociale controle

Naast het gevoel te hebben ergens bij te horen, noemen Portes en Landolt (2000) sociale controle als een belangrijk kenmerk van een gemeenschap. Het niveau van sociale controle is volgens hen hoog wanneer een gemeenschap nauw samenleeft. Wel kan dit bepaalde individuele vrijheden of voorkeuren beperken, omdat men zich moet houden aan de normen en waarden van de gemeenschap. Binnen het Torekesproject is er op verschillende levels sprake van sociale controle. Vanuit Samenlevingsopbouw zijn er bijvoorbeeld een aantal regels opgesteld met betrekking tot het uitgeven van de Torekes. Deze zijn gebaseerd op milieuvriendelijkheid en gezondheid. Sigaretten, alcohol en vlees kunnen bijvoorbeeld niet met Torekes worden aangeschaft (Faelens 2019). De regels die bedacht zijn door de organisatie zien veel vrijwilligers als betutteling en inperking van vrijheid. De van bovenaf opgelegde regels worden wel nageleefd, maar er wordt veel over geklaagd. Dat er geen alcohol en sigaretten met Torekes gekocht kunnen worden, snappen de meesten wel. Torekes moeten geen verslavingen in de hand spelen. Echter de onmogelijkheid om vlees te kopen, staat vaak ter discussie. Wanneer de Torekesbeheerder komt lunchen in het buurtcentrum, wordt zij aangesproken op het feit dat vrijwilligers geen hele kip kunnen kopen met Torekes: “Daar kan ik dagen van eten. Dat is toch veel voedzamer dan zo’n Turkse zoetigheid?”⁷¹, aldus Peter die toevallig aanwezig is. Hier kaart hij aan dat er soms andere dingen belangrijker zijn, zoals genoeg te eten hebben, dan duurzaamheid. Ook uit het rapport van de Torekesraad kwam naar voren dat vrijwilligers graag een slager aan de uitgifte mogelijkheden zouden toevoegen (Faelens 2019). Toch is daar tot op heden nog niks aan veranderd. Hoe het Torekesproject verder omgaat met inspraak is te lezen in paragraaf 4.3.

“Hé er staat iemand bij de toog te wachten”, onderbreekt Peter het gesprek wat ik met hem heb over het Paasontbijt. Hij kijkt zijn twee collega’s die Uno aan het spelen zijn. Zelf is hij niet aan het werk, maar hij houdt de zaak nauwlettend in de gaten. Een jonge vrouw met donker haar staat op en loopt naar de bar. Ze kijkt naar de bezoeker die haar vragende blik beantwoordt met: “Een taske koffie.” Rustig zet ze een schoteltje met een kopje koffie, een Lotus koekje, een zakje suiker en een lepeltje op de bar. “Melk staat hier.” Ze wijst naar een melkkannetje dat naast de

⁷¹ Observatie in Bar Bazaar op 11 maart 2020

*theedoos op de bar staat en loopt terug om het spelletje wat ze met haar collega aan het spelen was te hervatten.*⁷²

Niet alleen van bovenaf is er sprake van controle, ook tussen de vrijwilligers speelt dit, zoals bovenstaande situatieschets duidelijk maakt. Hoewel de regels van Samenlevingsopbouw duidelijk zijn geformuleerd, lijken er onder vrijwilligers ook een aantal ongeschreven regels te bestaan. Het lijkt op een bepaalde werkethiek, waar volgens sommigen niet door iedereen aan gevolgd wordt. Christens (2012, 118) stelt dat een bepaalde inzet en norm onderdeel is van interpersoonlijk empowerment. Het doorgeven van deze nodige inzet is belangrijk om een gemeenschapsgevoel te onderhouden. Een vrijwilliger van Bar Bazaar vertelt: “Ik kan met zo’n bakkes achter de toog staan en zeggen pak zelf maar je soep en koffie. Ja dan is het gemakkelijk aan het eind van de maand pak ik het binnen, maar ik heb niks gedaan ik heb de hele tijd gezeten. Dat kan ook niet he.” Hij laat hiermee zien dat hij weet hoe er gewerkt zou moeten worden door iedereen. Samenlevingsopbouw formuleert deze werkethiek of nodige inzet juist niet, omdat het werk laagdrempelig moet blijven voor iedereen. Hoewel er duidelijk verschil zit in de aanpak en het doel van de regels van Samenlevingsopbouw en de vrijwilligers onderling, hebben ze beiden te maken met sociale controle. Het Torekesproject onderschrijft wat Portes en Landolt (2000) betogen. Waar de vrijwilligers een groter gemeenschapsgevoel ervaren, doordat ze bijvoorbeeld veel aanwezig zijn, is er ook strengere sociale controle tussen vrijwilligers.

Om een overkoepelende Torekesgemeenschap te creëren is het aan de Torekesbeheerder om deze verschillende groepen mensen bij elkaar te brengen, door bijvoorbeeld bruggenbouwers als Peter en Gerrit te stimuleren. Op dit moment wordt dit weinig gedaan waardoor de initiatieven als eilandjes in de wijk bestaan waarop kleine gemeenschappen worden gevormd. De voormalig wijkregisseur geeft aan: “We zien dat die munten worden ingezet en mensen samenkomen om dingen te doen en dat een vorm van gemeenschap gevormd wordt. Ik denk niet dat mensen dat zelf ook zo beschouwen. Ik zie het meer als een verbreed netwerk van mensen die op die manier elkaar leren kennen en aan elkaar geconnecteerd worden.” Het vormen van een gemeenschap, klein of overkoepelend kan een belangrijke stap zijn naar het verkrijgen van empowerment, omdat dit de interactie met andere wijkbewoners versterkt. Ze bieden een kans voor de vrijwilligers om een

⁷² Participerende observatie op 27 februari 2020

netwerk op te bouwen en op deze manier minder afhankelijk te worden van instituties en meer grip te ervaren op het persoonlijke leven.

4.2 Netwerken

“We hebben bijvoorbeeld een appelboom en we merkten dat er een mevrouw meewerkte die heel erg van appelsap houdt. Toen heb ik haar een paar flessen appelsap gebracht.” – vrijwilliger⁷³

Sociaal kapitaal

Lidmaatschap van een gemeenschap zorgt voor bepaalde connecties, die leiden tot een netwerk. In de literatuur over gemeenschapsmunten wordt regelmatig de claim gemaakt dat gemeenschapsmunten bijdragen aan een vergroot netwerk (Michel en Hudon 2015, 161; Seyfang 2001, 63; Van Bouchaute et al. 2014, 82). Ook bij het Torekesproject is het vergroten van netwerken, en daarmee sociaal kapitaal, een belangrijk doel. De voormalig wijkregisseur geeft aan: “Voor een buurt, hoe meer mensen effectief samenwerken, hoe beter die mensen genetwerkt zijn in hun buurt en hoe aangenamer het is om te wonen in een buurt als je elkaar kent en als je met elkaar samenwerkt. Als je weet wanneer je bepaalde vragen hebt, dat je bij elkaar ook terecht kunt en niet enkel bij het professionele circuit.”⁷⁴

Een mooi voorbeeld hiervan is de steun voor een buurtwerker die eerder dit jaar haar man had verloren. Hierdoor is ze tijdelijk gestopt met werken en moest ze verhuizen. Een aantal vrijwilligers helpt haar met schilderen, koken en andere klusjes. Peter vertelt dat hij het hele weekend had geschilderd en daardoor nu eigenlijk wel last had van zijn knie. “Maar dat heb je voor elkaar over”⁷⁵, vertelde hij. Deze hulp voor anderen levert ook vertrouwen op tussen vrijwilligers in Bar Bazaar. Rita benoemt deze wederkerigheid. Ze is weduwe en met pensioen en vindt het contact erg belangrijk. “Als er iets is bijvoorbeeld, je moet schilderen en ik heb niemand en dan vraag ik: “Peter kan jij voor mij niet een keertje dat muurtje schilderen?” En dan weet ik, dan zegt Peter: oké is goed hoe laat?”⁷⁶, waarna ze toevoegt dat ze ook voor mij best een keer wil koken als dat nodig is. Als je goed contact hebt met elkaar doe je dat, vindt Rita.

⁷³ Semi-gestructureerd interview met Annet op 24 april 2020

⁷⁴ Semi-gestructureerd interview met Stan op 14 april 2020

⁷⁵ Small talk met Peter op 2 maart 2020

⁷⁶ Semi-gestructureerd interview met Rita op 5 maart 2020

Bonding en bridging

Elke woensdag van tien tot vier komen een aantal vrouwen bij elkaar in het naaiatelier van Laborabot. Het atelier bevindt zich in een appartement op de begane grond van een van de flats aan het witte kaproenenplein in Rabot. De ochtend start op met bijkletsen onder het genot van türk çayı ofwel Turkse thee. We worden hartelijk ontvangen door de tien madammen die op dat moment aanwezig zijn. De mannen, die iets later binnenkomen, zouden op de moestuin gaan werken, om ook Torekes te verdienen. De grond is helaas te nat om op te werken. Teleurgesteld keren zij terug naar huis. Na het kopje thee met vijf schepjes suiker, want zo hoort dat, bespreken de vrouwen in het Turks wat er die dag gedaan moet worden. Nadir, de begeleidster van het naaiatelier, vertaalt voor ons en de enige Bulgaarse vrouw dat ze deze middag zouden gaan werken aan kussenslopen voor de publieke ruimte. De naaimachines worden op tafel gezet en de kleurrijke stoffen fleuren de witte ruimte op.

De taakverdeling lijkt vanzelfsprekend: twee vrouwen naaien en de rest kiest de stoffen uit die gebruikt kunnen worden en helpt met de afwerking. Nadir vertelt dat zij de meesten al sinds de Site kent en daarom een persoonlijke band heeft opgebouwd met alle aanwezige vrijwilligers. “Een groot deel is met mij meegegaan naar dit project”⁷⁷, aldus Nadir. De vrouwen zijn, op een paar na, alleenstaand en niet-werkend. Hier kunnen ze toch nog honderd Torekes op een werkdag verdienen. Ze komen hier voor deze erkenning, maar ook voor de ontmoeting.⁷⁸

⁷⁷ Ongestructureerd interview met Nadir op 4 maart 2020

⁷⁸ Participerende observatie op 4 maart 2020

Werkende vrouwen in het naaiatelier⁷⁹

Het naaiatelier is een goed voorbeeld van een initiatief waarbinnen *bonding* sterk is. *Bonding*, zoals Putnam (2000) een sterkere relatie tussen mensen uit een homogene groep noemt, wordt op deze manier gestimuleerd. De vrouwen spreken allemaal Turks met elkaar en met de leidinggevende van Samenlevingsopbouw. Wanneer *bonding* sterk is, kan dit zorgen voor uitsluiting van andersgestemden (Putnam 2000). Hoewel het voor ons, als buitenstaande onderzoekers, soms moeilijk was om echt te participeren, werden wij wel met open armen ontvangen. Daarnaast was

⁷⁹ Foto gemaakt op 4 maart 2020

de Bulgaarse vrouw ook aan het werk met de Turkse vrouwen en leek het niet alsof zij anders werd behandeld. Hier vond op kleine schaal ook een vorm van *bridging* plaats.

Bridging netwerken zijn vooral van belang voor het wegnemen van stereotypingen en diversiteit waarbij mensen uit verschillende groepen verschillende hulp kunnen bieden. Veel vrijwilligers en partners refereren terug naar de Site als het gaat om het ontmoeten van andere groepen mensen. Op deze plek kwamen mensen met allerlei verschillende achtergronden en statussen samen. *Bridging* netwerken, waarbij lossere contacten tussen mensen uit verschillende groepen ontstaan (Putnam 2000), werden gestimuleerd. Twee jaar geleden is de bouw op het terrein van de Site gestart en is de stadstuin verdeeld naar verschillende kleinere binnentuinen in de wijk. Nu alle vrijwilligers verspreid zijn over de wijk, komen ze elkaar minder tegen en worden *bridging* netwerken minder onderhouden.

Hoewel dit allemaal tekenen zijn voor sterke netwerken, waarbij uitsluiting kan plaatsvinden, geven verschillende vrijwilligers aan dat hun wereldbeeld is verruimd door het vrijwilligerswerk. Ook nu de Site niet meer bestaat. Gerrit, een arbeidsongeschikte vrijwilliger van Bar Bazaar bekent: “Hier komt publiek binnen dat echt arm is. Armer dan ik. Ik had nooit gedacht dat er iemand armer dan ik zou zijn.”⁸⁰ Frederik, een collega van hem beaamt dit. Doordat hij mensen spreekt met andere achtergronden en verhalen, snapt hij beter hoe mensen in de put kunnen raken en er misschien ook moeilijk uit kunnen komen. “Nu zie ik meer en leer ik ook meer mensen kennen, dus mijn wereld verruimt zich. Ik krijg ook meer inzichten over armoede in de wijk, omdat werklozen een babbel komen doen.”⁸¹ Niet alleen in Bar Bazaar, waar allerlei mensen langskomen voor een kopje koffie of een bezoek aan een van de winkels, ook Annet die vrijwilliger is bij een van de netheidscharters vertelt dat ze door het vrijwilligerswerk beter op de hoogte is van wat er in de wijk speelt: “Je leert mensen in de wijk kennen die je anders niet zou leren kennen. Het maakt je wereld een beetje breder.”⁸² Hoewel de losse gemeenschapjes zorgen voor *bonding* netwerken, zorgen deze niet voor uitsluiting. De deelnemers zijn toch dermate verschillend, dat de relaties hun wereldbeeld vergroten in plaats van bevestigen.

⁸⁰ Semi-gestructureerd interview met Gerrit op 3 maart 2020

⁸¹ Gestructureerd interview met Frederik op 27 maart 2020

⁸² Semi-gestructureerd interview met Annet op 24 april 2020

Linking

Naast *bonding* en *bridging* ontstaan er door het vrijwilligerswerk ook *linking* netwerken. De netwerken tussen professionals en vrijwilligers zorgen dat vrijwilligers eerder hulp kunnen vinden bij bijvoorbeeld een apotheker die meedoet of een buurtwerker die ze kan helpen met het invullen van subsidieaanvraag. *Linking* netwerken, zoals Aldrich en Meyer (2015, 6) deze onderscheiden, zijn duidelijk terug te zien in het Torekesproject. Zoals in het hoofdstuk arbeid naar voren kwam, zijn de Torekes een extra stimulans voor kansarmen om in aanraking te komen met vrijwilligerswerk. Door dit vrijwilligerswerk komen deze mensen automatisch ook in contact met organisaties als Samenlevingsopbouw en een wijkregisseur vanuit de Stad Gent. Hoewel deze band niet altijd even goed is, is er wel sprake van *linking*. Simpelweg omdat de vrijwilligers de beleidsmakers en bestuurders nu weten te vinden en direct kunnen aanspreken.

De Torekes vallen bij de Stad onder het dossier van beleidsparticipatie en Samenlevingsopbouw probeert haar vrijwilligers actief te maken en invloed uit te oefenen op het beleid. Samenlevingsopbouw linkt op deze manier de vrijwilligers aan de Stad en de beleidsmakers. Soms direct door middel van een vergadering, maar vaak indirect door opmerkingen uit het veld door te spelen naar de beleidsmaker. De teleurgestelde blikken van de Turkse mannen toen ze hoorden dat ze niet konden werken, laat zien dat ze het werk graag doen. De vraag of ze op een andere manier Torekes kunnen verdienen, geeft een belang van de Torekes aan. Deze kleine dingetjes sluiten aan bij wat Stan heeft opgemerkt tijdens zijn periode als wijkregisseur in Rabot: “We hebben geleerd dat mensen door te participeren en mee te doen ook kunnen zeggen wat ze willen. Dit hoeft niet altijd aan de vergadertafel.”⁸³ Het is dan aan de professional om bepaalde signalen op te vangen en deze vervolgens door te geven aan beleidsmakers en hiermee de actieve burger ook een stem te geven.

Hoewel de kleine gemeenschappen zouden laten denken dat vooral *bonding* netwerken gestimuleerd zouden worden, blijkt dat veel vrijwilligers door ontmoeting met anderen hun wereldbeeld vergroot en stereotyperingen van wijkbewoners verminderen. Dit laat zien dat binnen sommige groepen sprake is van genoeg heterogeniteit waardoor *bridging* plaatsvindt en ook deze uitkomsten gestimuleerd worden. Naast *bonding* en *bridging* is er sprake van *linking* doordat vrijwilligers met professionals en beleidsmakers in aanraking komen. Alle drie de vormen van netwerk zijn van belang voor het verkrijgen van empowerment. *Bonding en bridging* zorgen voor

⁸³ Semi-gestructureerd interview met Stan op 14 april 2020

meer zelfvertrouwen en een groter gevoel van waardering en inclusie. *Linking* legt de eerste connectie tussen participatie in de samenleving en inspraak in beleid wat nodig is om een gevoel van machteloosheid rond beleid dat invloed heeft op het dagelijks leven te verminderen of zelfs weg te nemen.

4.3 Participatie

“Ik ben hier geboren en mijn hart ligt hier. Ik ken hier veel mensen. Het is een van de armste buurten ook, dus die hebben wel nood aan wat mooie projecten en dat houdt mij sterk, kinderen zien lachen. Dat maakt mij blij.” Arnoud geeft invulling aan deze behoefte door elke woensdagmiddag voetbaltraining aan te bieden aan jongeren uit de wijk. Al tien jaar lang speelt hij elke week met jongeren een potje. Iedereen is welkom, maar het initiatief trekt vooral Turkse jongens. Er zijn een stuk of acht jongens een balletje aan het trappen als we de sporthal binnenlopen. Arnoud heeft zijn Ajax trainingspak aan. Zijn tatoeages op zijn armen zijn nu goed zichtbaar. Wanneer hij binnenkomt, begroeten de jongens hem gelijk: de meesten met een hand en een kus op de wang. Er worden grapjes gemaakt in het Turks en Nederlands door elkaar. Tijdens het voetballen moedigt Arnoud de jongens aan en geeft door middel van korte praatjes tips over het voetballen. De schouderklopjes en het gelach onder elkaar laten zien dat Arnoud zich op hetzelfde level bevindt als de jongens.⁸⁴ Voor de vier uur training die hij geeft, verdient hij veertig Torekes. Voor hem is het werk en het actief zijn belangrijker dan het geld dat hij ervoor krijgt. “Uiteraard geeft het werk voldoening en erkenning, wat ons vertrouwen wel wat boost. Je krijgt toch wel energie van het gebeuren en de liefde en energie die je investeert komt terug.”⁸⁵

⁸⁴ Observatie voetbaltraining op 19 februari 2020

⁸⁵ Gestructureerd interview met Arnoud op 24 april 2020

Arnoud en zijn pupillen in een potje voetbal tijdens de training⁸⁶

Deelnemen

De netwerken, die in de vorige paragraaf zijn besproken, komen voort uit een vorm van activatie en participatie. Samenlevingsopbouw en de Stad zeggen de vrijwilligers niet alleen te willen activeren, maar ook te willen stimuleren om mee te denken in het beleid dat ze voeren. De Stad doet dit door projecten als de Torekes te financieren en op deze manier burgers te activeren om zorg te dragen voor hun omgeving en hun talenten te benutten. Arnoud is bijvoorbeeld arbeidsongeschikt verklaard, maar op deze manier kan hij elke week zijn steentje bijdragen en deelnemen aan de samenleving. Bij het Torekesproject alleen zijn er in 2019 ongeveer 8500 uren aan vrijwilligerswerk besteedt (Faelens 2019).

De situatieschets en de motivatie van Arnoud, laten zien dat participeren in fysieke zin ervoor kan zorgen dat mensen energie en erkenning krijgen. Dit draagt bij aan een positief zelfbeeld wat een groter gevoel van invloed op het eigen leven geeft en dus vergroot het empowerment van de vrijwilligers (Boumans 2012). Participatie is nodig om empowerment ook te kunnen uitvoeren. Zonder actie blijft empowerment een loos begrip. Echter, participatie zonder empowerment is ook gevaarlijk. Zonder empowerment kan participatie een makkelijk middel worden om mensen bezig te houden en worden machtsverhoudingen daardoor juist in stand gehouden (Pettit 2012). Dit sluit aan op wat Verhaeghe en Quievy (2016, 219) beargumenteren. Participeren in een samenleving betekent niet alleen *deelnemen* aan, maar ook *deelhebben* aan de samenleving.

⁸⁶ Foto gemaakt op 19 februari 2020

Deelhebben

Samenlevingsopbouw wil inspraak in beleid en eigen initiatief van de deelnemers en wijkbewoners stimuleren. “Op een emancipatorische manier willen wij werken zodat wij bij mensen aangeven wat de dingen zijn die we op beleidsniveau gaan aankaarten”⁸⁷, aldus de Torekesbeheerder. Ze willen hierbij de noden van de buurtbewoners meenemen. Via deelname aan burgerinitiatieven binnen het Torekesproject, wil Samenlevingsopbouw het project een klein beetje uit handen geven. Naast het voetbal-initiatief van Arnoud, doet ook het Boerenhof mee met de Torekes.

Rondleiding door het Boerenhof⁸⁸

⁸⁷ Semi-gestructureerd interview met Sanne op 19 maart 2020

⁸⁸ Foto gemaakt op 3 maart 2020

Lisa staat te wachten bij de ingang. Te midden van een blok huizen bevindt zich, zeer onverwacht, een prachtige buurttuin. “Ik dacht al dat de tuin moeilijk te vinden zou zijn”, zegt ze als ze ons ziet aanlopen. We lopen een grote poort binnen, en hoewel het begin maart is, kleurt de tuin al roze van de bloesem en is het een verademing van rust en natuur midden in de stad. Er is een man aan het werk in zijn moestuintje. Hij begroet ons en gaat dan weer onverstoorbaar verder. Lisa vertelt dat de Stad deze openbare ruimte wilde gebruiken voor extra parkeerplaatsen, maar omwonenden kwamen in actie om van de plaats een ‘groene oase in het centrum van Rabot’ te maken. Vele acties hebben ervoor gezorgd dat het nu een buurttuin is geworden waar mensen een klein moestuintje kunnen huren voor Torekes. Op de werkdagen, die eens per maand gehouden worden, kunnen vrijwilligers Torekes verdienen. “Toen we hoorden dat dit officieel een buurttuin ging worden gaf dat een heel goed gevoel”⁸⁹, vertelt een van de actievoerders. Dat het nu is aangesloten bij het Torekesproject geeft de vrijwilligers een gevoel van steun zo zegt hij.⁹⁰

De ingang van het Boerenhof met het Boerenhof op de achtergrond⁹¹

⁸⁹ Semi-gestructureerd interview met Frederik op 15 april 2020

⁹⁰ Observatie en small talk met Lisa tijdens de rondleiding door het Boerenhof op 3 maart 2020

⁹¹ Foto gemaakt op 3 maart 2020

Ondanks dat Samenlevingsopbouw en de Stad inspraak belangrijk vinden en hier ook op inzetten, voelen vrijwilligers zich weinig gehoord en zegt geen enkele vrijwilliger het gevoel te hebben dat het project van hen is. Hoewel Arnoud een vrijwilliger is die de touwtjes een beetje zelf in handen probeert te nemen, door er bijvoorbeeld voor te zorgen dat de apotheek meedoet met het Torekesproject, voelt het voor hem niet alsof het ‘zijn project’ is: “Er zijn er genoeg die betaald worden om dat te beheren, te sturen, dat is niet aan mij. Ik heb al een apotheek gebracht, dat is genoeg.”⁹² Meer informanten uit verschillende groepen geven aan zich niet betrokken te voelen bij de besluiten die worden genomen door Samenlevingsopbouw. “Er was een vergadering geweest, overkoepelend, maar we hebben niks gehoord. Ze waren ons vergeten”⁹³, vertelt een vrijwilliger. Peter woont al lange tijd in de wijk en had tijdens de opstart niets gehoord over het project. “Nee nee nee, de gewone mensen hadden geen inspraak. Ik denk dat dat gebeurd is door de mensen in het stadhuis, de gemeenteraad en een paar mensen van hier die voor de stad Gent werken. Daar is het ter sprake gekomen, maar de gewone burger had daar geen inspraak in.”⁹⁴ Ook een medewerker van Samenlevingsopbouw benoemt het gebrek aan het betrekken van deelnemers bij de start van het project als een van de redenen voor de nog altijd verantwoordelijke rol van Samenlevingsopbouw. Doordat de opzet zonder hen is gegaan, heeft het nooit kunnen evolueren tot een op zichzelf staand project. Sommige vrijwilligers geven aan dat ze graag inspraak zouden willen. Het zou goed zijn als het project echt van hen werd.

Er zijn echter ook vrijwilligers die deze verantwoordelijkheid helemaal niet hoeven. “Ach ja als het vergadering is zal ik niet veel zeggen, ik laat ze zelf beslissen daar hoef ik niet op te antwoorden. Ik kan mij daar niet graag mee bemoeien, ik kan niet zeggen je moet dat doen”⁹⁵, aldus Rita, vrijwilliger bij Bar Bazaar. Zoals Rita zijn er meer mensen die het gevoel hebben dat hun mening er niet toe doet. Een aantal van hen zijn in het verleden teleurgesteld door de bureaucratie en hebben nu geen vertrouwen meer in het systeem. Zo vertelt Peter teleurgesteld: “Ik heb al zelf een keer een brief geschreven naar de burgemeester om ze uit te nodigen met een paar mensen. En

⁹² Semi-gestructureerd interview met Arnoud op 28 februari 2020

⁹³ Semi-gestructureerd interview met Andrea op 26 maart 2020

⁹⁴ Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

⁹⁵ Semi-gestructureerd interview met Rita op 5 maart 2020

welk respons hebben we gehad? We kregen een brief terug met: ‘Oké de burgemeester heeft uw brief goed ontvangen.’ Dat was alles.’⁹⁶

Belang van professionals

Samenlevingsopbouw denkt echter dat zonder hun opbouwwerk het project er heel anders uit zou zien en niet meer dezelfde neveneffecten zou hebben die het project nu heeft. Ook in de literatuur zijn er verschillende studies die vonden dat professionals juist belangrijk zijn in het bereiken van zelfstandigheid en empowerment (Tonkens 2018; Vanleene, Voets en Verschuere 2018; Verhaeghe en Quievy 2016). Net zoals bij activering zijn er professionals nodig die de vrijwilligers aansporen om hun mening te uiten. Ook in het Torekesproject zijn er vrijwilligers die niet goed weten wat ze moeten inbrengen.

Zoals eerder beschreven, hoeven ideeën of meningen niet alleen expliciet uitgesproken te worden in een vergadering, om er iets mee te doen. Dit kan ook tijdens het werk of in het veld. Bij een afgelaste Laborabot, een project van Samenlevingsopbouw waar vooral vrijwilligers met een Turkse achtergrond op afkomen, werd door teleurgestelde gezichten van vrijwilligers duidelijk dat de vrijwilligers graag Torekes verdienen. Of de vrouwen van het naaiatelier praten af en toe over hun overheerlijke baksels die ze graag aan anderen laten proeven. Hier is op ingespeeld door Samenlevingsopbouw door een bakatelier in het leven te roepen. “Het feit dat er gebabbeld werd over bepaalde dingen, dat er vragen gesteld kunnen worden van ja wat gaat er hier komen. [...] Deze kunnen dan doorgespeeld worden naar de stad. Daar hebben ze eigenlijk een relatief directe lijn met de Stad”⁹⁷, aldus een medewerker van de Stad. Het is vervolgens aan de professional om dit ook te doen en het *linking* netwerk ook van waarde te laten zijn. Volgens een oud-Torekesbeheerder hebben vrijwilligers van het Torekesproject een veel betere onderhandelingspositie dan ze zelf denken:

“Ik denk dat er op hoger niveau nog meer bereikt kan worden als we mensen laten inzien van: kijk hier wat jullie hier allemaal hebben gedaan in deze wijk voor heel weinig geld. En wat willen we daarvoor in ruil? En ik denk dat dat wel een krachtige positie is voor mensen. Die kunnen bij de Stad zeggen: Kijk wat dat wij allemaal

⁹⁶ Semi-gestructureerd interview met Peter op 27 februari 2020

⁹⁷ Semi-gestructureerd interview met Stan op 9 april 2020

*doen. Wat gaan jullie doen? In de beste der werelden ondersteunt Samenlevingsopbouw de vrijwilligers om dat zelf te zeggen. Maar dat vergt een proces. Daarom zou het het beste zijn als de Torekesmanager wat meer uren krijgt om daarop in te zetten. Op deze manier kunnen we er een collectief verhaal van maken.*⁹⁸

Een professional is van belang bij het stimuleren van het proces van participatie naar daadwerkelijke inspraak om empowerment te vergroten. Om ook echt een stem te geven aan de deelnemers zijn er twee opties. Wat Samenlevingsopbouw doet is indirect inspraak creëren voor de deelnemers. In het veld vangen opbouwwerkers of buurtwerkers meningen op, die vervolgens bij de Stad terecht komen. Een andere optie is om de deelnemers te stimuleren om zelf in actie te komen en op deze manier directe inspraak te genereren. Hierbij is er sprake van een verandering van machtsverhoudingen. Deze stap in het empowerment proces wordt op dit moment nog niet gezet. En hiermee blijven de deelnemers van het Torekesproject vooral *deelnemen* en minder *deelhebben* aan de samenleving, waardoor ze geen volwaardig actief burger kunnen worden.

⁹⁸ Semi-gestructureerd interview met Gerard op 27 maart 2020

Hoofdstuk 5. Conclusie en discussie

Sarah

In de Westerse participatiesamenleving ligt een focus op actief burgerschap. Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak (2011) beschrijven een actieve burger als zelfredzaam en in staat een bijdrage te leveren aan de samenleving. Hierdoor komt een grotere nadruk te liggen op vrijwilligerswerk. In dit onderzoek hebben wij gekeken naar vrijwilligerswerk binnen het Torekesproject, waarbij de vrijwilligers worden gewaardeerd in de gemeenschapsmunt de Torekes. De eisen waaraan burgers moeten voldoen om actief te zijn, vragen om empowerment van burgers. De bijdrage die ze verwacht worden te leveren en de sociale positie die (on)betaalde werkvormen nu opleveren, behoeven een vernieuwde kijk naar arbeid. De waardering door middel van de gemeenschapsmunt zet vrijwilligerswerk in een nieuw daglicht.

Simone

Ons onderzoek naar de verschillende deelaspecten vond plaats in dezelfde onderzoekssetting en met dezelfde informanten. Daarom zijn de twee empirische hoofdstukken nauw met elkaar verbonden en hebben ze verschillende raakvlakken. Echter, door ons te focussen op de twee verschillende perspectieven, hebben we een zo volledig mogelijk beeld van de ervaring van actief burgerschap kunnen schetsen. In dit hoofdstuk brengen we theorie en empirie samen in een conclusie per deelaspect, om deze vervolgens aan elkaar te verbinden en zo een antwoord te kunnen geven op onze hoofdvraag: *Hoe ervaren deelnemers van het Torekesproject, in Rabot-Blaisantvest, actief burgerschap in relatie tot de huidige participatiesamenleving?*

Arbeid en actief burgerschap

Sarah

Binnen dit onderzoek is gekeken naar hoe (on)betaalde werkvormen ervaren worden binnen het kader van actief burgerschap. Ondanks dat de participatiesamenleving vraagt om burgers die naast regulier werk ook op andere manieren zorg dragen voor de omgeving, door middel van onbetaalde werkvormen zoals vrijwilligerswerk, blijft actief zijn op het gebied van regulier, betaald werk de voornaamste manier voor het zijn van actief burger (Fuller, Kershaw en Pulkingham 2008).

In dit onderzoek wordt echter benadrukt dat de sociale positie in de samenleving van niet-werkenden en uitvoerders van andere, onbetaalde werkvormen hierdoor te problematiseren is. Terwijl arbeidsongeschikten zoals Peter en zijn collega's, in het huidige maatschappelijk frame waar Van Gorp en Gourdin (2014) over praten, worden gezien als 'de problematische ander', laat

dit onderzoek zien dat burgers ook actief kunnen zijn binnen andere werkvormen dan regulier werk. De vrijwilligers tonen aan dat zij alsnog het vermogen hebben actief burger te kunnen en willen zijn. Dit, ondanks dat ze bijvoorbeeld gepensioneerd zijn, een toegeschreven label hebben of op een andere manier buiten de boot vallen op de arbeidsmarkt. Door het vrijwilligerswerk kunnen zij maatschappelijk betrokken blijven en raken ze minder snel geïsoleerd van de samenleving. Voor de arbeidsongeschikte en werkloze vrijwilligers geldt dat het frame op hen als ‘problematische ander’ dus niet in lijn is met de bijdrage die zij leveren door dit project. Voor hen is dit hun reguliere werk.

In de ervaring van dit vrijwilligerswerk als ‘hun werk’ speelt de gemeenschapsmunt de Torekes een rol. Door het krijgen van de gemeenschapsmunt als waardering voor hun uitgevoerde taken, ervaren de vrijwilligers een vorm van erkenning voor hun geleverde bijdrage aan de samenleving. Hierdoor is dit onderzoek in lijn met de literatuur over gemeenschapsmunten, die stellen dat gemeenschapsmunten zorgen voor een erkenning van andere, onbetaalde werkvormen zoals dit vrijwilligerswerk (Seyfang, 2002). De gemeenschapsmunt de Torekes is hierdoor een middel om kansarme groepen te motiveren complementaire taken uit te voeren binnen de eigen gemeenschap. Bovendien blijkt dat kansarme groepen de munt nog betekenisvoller kunnen ervaren. Voor een aantal vrijwilligers geldt dat zij de munt als fijne financiële bijkomstigheid zien. In combinatie met het ervaren van een hierdoor erkende werkplek beschouwen ze de munt als een vorm van loon, waardoor ook deze werkvorm neigt naar de commodificatie van arbeid zoals regulier werk. Hierdoor kan gesteld worden dat onbetaalde werkvormen een erkende en meer georganiseerde plek krijgen in de samenleving, zoals ook de literatuur aantoont (zie o.a. Seyfang 2001; Michel en Hudon 2015).

Echter, wat dit onderzoek in tegenstelling tot de literatuur over gemeenschapsmunten aantoont, is dat deze erkende werkvorm alsnog een andere sociale positie oplevert dan regulier werk. Hierin spelen de huidige, maatschappelijke kijk op arbeid, de toegeschreven labels en ontstane stereotypingen een rol. Dit sluit aan bij de kritiek die Taylor (2004) heeft op de dichotomie betaald en onbetaald werk. Er ontstaat een situatie waarin werkvormen als deze qua idee en uitvoering niet overeenkomen met de definities van deze dichotomie. Hierdoor zitten de uitvoerders daarvan in ‘een georganiseerde en erkende plek’, maar zijn zij alsnog ‘die anderen’ die niet op de reguliere manier actief burger kunnen zijn. Ondanks dat de gemeenschapsmunt zorgt voor een mate van erkenning, verandert het dus niet de maatschappelijke kijk op arbeid en blijft

deze werkvorm gezien worden als de tweede, minder belangrijke optie voor actief burgerschap. Dat plaatst de uitvoerders van die werkvormen in een positie waarin zij dus niet op dezelfde manier als regulier werkenden erkend worden als actief burger en daardoor, ondanks de bijdrage op vermogen, sociale uitsluiting kunnen ervaren.

Desalniettemin, de participatiesamenleving vraagt juist om vrijwilligers zoals die in het Torekesproject: actief en welwillend om zowel de eigen positie te verbeteren als zorg te dragen voor de gemeenschap. In het maatschappelijke frame op wat een actieve burger is, wordt dit alleen nu ontkent. Om de kloof, die daardoor volgens Dahlstedt (2013) ontstaat, tussen de ‘problematische ander’ en de ‘ideale burger’ te verkleinen, volgen we de oproep van Mathijssen (2010) die stelt dat een ruimere kijk op arbeid nodig is. Daardoor zullen mensen minder snel buiten de boot vallen en kan duidelijker worden welke bijdrage zij in staat zijn te leveren in de verschillende werkvormen. Aan de hand van de ervaringen van de kansarme vrijwilligers in het Torekesproject zou men kunnen stellen dat het concept arbeid gezien kan worden als een menselijke bijdrage op vermogen aan de samenleving, iets wat men doet tijdens werktijd, om een zelfredzame burger te worden in de individualistische samenleving. Wanneer andere werkvormen zoals dit vrijwilligerswerk wel worden meegenomen in de definitie van arbeid, kan het deze werkvormen én de uitvoerders daarvan in een positiever licht zetten. Hierdoor kan een breder begrip van actief burgerschap ontstaan, waardoor burgers die naar vermogen participeren binnen deze werkvormen ook kunnen worden erkend als actief burger. Actief burgerschap kan daarmee een inclusiever begrip worden, wat mogelijk sociale uitsluiting kan tegengaan.

Empowerment en actief burgerschap

Simone

Het tweede deelaspect dat behandeld is in dit onderzoek is de relatie tussen empowerment en actief burgerschap in de context van de participatiesamenleving. Empowerment is een interactioneel proces waarbij mensen het gevoel hebben meer macht te verkrijgen over het eigen leven (Boumans 2012, 13). Dit is nodig om burgers zelfredzaam te maken, maar ook om ze vervolgens ook in staat te stellen een bijdrage te leveren op het gebied van beleidsparticipatie en dus om burgers volwaardig actief te laten zijn.

Een gevoel van zelfredzaamheid hoort vooral bij het verkrijgen van macht dat geen afbreuk doet op de macht van anderen, een vorm van zero-sum macht. Christens (2012, 118) stelt dat gevoelens als zelfverzekerdheid en eigenwaarde, die horen bij deze zero-sum macht, versterkt

worden door lidmaatschap van een groep. Binnen het Torekesproject zijn alle vrijwilligers onderdeel van een subgroep van het Torekesproject. Hierbinnen vindt solidariteit en erkenning plaats. Erbij horen, en dus een gevoel van *belonging* ervaren, is iets wat voor velen van hen helpt bij het versterken van empowerment. Het Torekesproject onderschrijft hier het belang van interactie zoals Boumans (2012, 13) en Cattaneo en Goodman (2015, 84) dat ook benadrukken. Het interessante is dat deelnemers gevraagd worden om zelfredzamer te worden, maar tegelijkertijd moeten deelnemers meer beroep doen op hun omgeving. Het is de mogelijkheid tot interactie die ervoor zorgt dat ze macht over hun eigen leven ervaren. Zelfredzaamheid gaat er dus niet zozeer om dat iemand alleen door het leven kan, maar dat minder hulp wordt gevraagd aan de overheid of professionals.

De interactie tussen mensen uit verschillende groepen of binnen een groep zorgen voor *bonding*, *bridging* en *linking* netwerken. Hoewel volgens Christens (2012) vooral *bonding* netwerken van belang zijn voor zero-sum empowerment, is in het Torekesproject ook gebleken dat het vertrouwen vanuit een *bridging* netwerk ook kan zorgen voor een extra boost van empowerment, zoals bij Peter het geval is. Hij is, met nog een aantal anderen, een van de bruggenbouwers binnen het Torekesproject, omdat hij zich in meerdere gemeenschappen bevindt. Door zijn inmenging in bijvoorbeeld Barabot, maakt hij het mogelijk dat mensen uit verschillende bevolkingsgroepen binnen Rabot elkaar ontmoeten. Hierbij zien we dat zowel *bonding* als *bridging* van belang kunnen zijn bij het verkrijgen van empowerment. *Linking* is de eerste stap naar het veranderen van een machtssysteem wat hoort bij het behalen van zero-sum empowerment, waarbij de macht invloed heeft op die van een ander (Laverack 2007). Dit wordt gedaan door de vrijwilligers in contact te brengen met professionals. Op deze manier kunnen deze professionals hen direct of indirect een stem geven in beleidsvoering.

Als de overheid echt een stem wil geven aan de vrijwilligers, zal een verschuiving van macht plaats moeten vinden (Bleeker 2016). Deze hoeft niet groot te zijn, maar op dit moment ervaren de vrijwilligers geen macht in het maken van beleid. De opzet van het project is hier bij de opstart ook niet voor gemaakt, wat problematisch is voor het tweede punt van empowerment en actief burgerschap. De macht verkrijgen over het beleid dat over jouw leven gaat en tegelijkertijd de bijdrage die de overheid vraagt op dit gebied kunnen nauwelijks uitgevoerd worden binnen dit project, omdat Samenlevingsopbouw er te veel tussen zit. Hier zien we dat professionals wel van

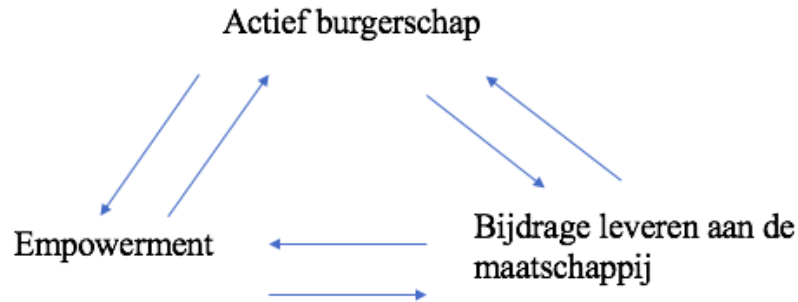
belang zijn om mensen te activeren, maar dat ze ook in de weg kunnen staan van directe inspraak, wat De Gruijter, Van der Lem en Berger ook benadrukken (2010).

Vooraf empowerment wat te maken heeft met zero-sum macht wordt door het Torekesproject vergroot. Door het verkrijgen van een netwerk en het horen bij een gemeenschap zijn, krijgen de vrijwilligers meer zelfvertrouwen en voelen ze zich gewaardeerd. Hierdoor kunnen ze meer zelf, maar ook meer bouwen op hun omgeving waardoor de vrijwilligers zelfredzamer, en dus actievere burgers kunnen zijn. Echter, het empowerment dat te maken heeft met non-zero-sum macht wordt minder bereikt. De vrijwilligers ervaren niet de inspraak in beleid die ze zouden willen en het vermogen dat ze hebben om de overheid te helpen dus niet wordt benut. Het Torekesproject draagt op deze manier niet bij aan het bevragen of veranderen van een bepaalde machtsverhouding. Actief burgerschap wordt op het gebied van beleidsparticipatie dus nog niet ervaren.

Onderlinge verbondenheid

Simone

Wanneer we de twee bovenstaande deelaspecten samenvoegen zien we twee oorzaak-gevolg lijnen die samengevoegd zijn in figuur 1. De twee lijnen naar actief burgerschap laten zien wat er verwacht wordt van burgers in de participatiesamenleving. Om het figuur duidelijk te maken, nemen we als voorbeeld Peter: hij levert een bijdrage aan de maatschappij door deel te nemen aan het Torekesproject en van alles hier omheen te organiseren. Hij wordt gewaardeerd en extra gemotiveerd door de gemeenschapsmunt de Torekes. Hierdoor ziet hij dat hij ertoe doet, wat het proces van empowerment versterkt en waardoor hij zelfredzamer wordt en inspraak kan claimen. Dit kan hem een actieve burger maken, waardoor hij een grotere bijdrage kan leveren etcetera. De andere kant op is echter even belangrijk. Peter zit thuis en hij wordt aangemoedigd door professionals of door de gemeenschapsmunt om een extraatje te kunnen verdienen, om te participeren in de samenleving: hij wordt empowered om deel te nemen aan het Torekesproject. Hierdoor kan hij iets bijdragen aan de samenleving wat hem en zijn omgeving zelfredzamer maakt. Door deze bijdrage komt hij in contact met nieuwe mensen, waaronder beleidsmakers die zijn mening kunnen verkondigen in beleid. De combinatie van empowerment en bijdragen, zorgen ervoor dat hij een actieve burger wordt, wat hem weer meer empowered en zo verder. Uit dit onderzoek komt naar voren dat deelnemers empowered worden door de bijdrage die zij kunnen leveren aan de maatschappij en vice versa. Wanneer dit lukt, kunnen zij actief burgerschap op lokaal niveau vormgeven en komt het vermogen van vrijwilligers tot zijn recht.

Figuur 1. Ervaring actief burgerschap Torekes deelnemers

Sarah

Het Torekesproject is dus een stap in de verandering van de norm van ‘bijdragen’ op het gebied van fysieke participatie en beleidsparticipatie. Dit onderzoek toont daarentegen aan dat het wel pas de eerste stap is in deze verandering. Zoals uit de bovenstaande deelconclusies blijkt, bevinden de deelnemers van het Torekesproject, voor wie deze werkvorm de manier is om actief burger te worden, zich alsnog in een andere sociale positie dan regulier werkenden, wat aantoont dat het de norm van de maatschappij niet verandert. Bovendien is naar voren gekomen dat professionals een grote rol spelen bij het stimuleren van het proces van participatie naar inspraak, om op die manier empowerment van burgers te vergroten. De deelnemers ervaren wél het leveren van een bijdrage, maar niet de inspraak die van hen als actief burger verwacht wordt. Daardoor ontstaat de vraag of het Torekesproject in staat is om meer stappen te zetten in de verandering van deze norm, of dat het slechts een poging is om actief burgerschap via dit lokale project te integreren bij kansarme groepen.

Het plaatsen van deze kritische kanttekening bij het Torekesproject vraagt echter ook om een relativering ervan. Het project is immers een lokaal initiatief dat doelt op het verbeteren van de kansen van kansarmen groepen in de wijk. Aangezien het Torekesproject hier een eerste stap in maakt, is dit in wezen al een verbetering. Het toont aan dat het veranderen van de maatschappelijke kijk op actief burgerschap en het toepassen van het concept op lokaal niveau een complexe taak is. De transformatie van passieve naar actieve burgers vraagt om veranderingen in de huidige norm van actief burgerschap op verschillende niveaus in de samenleving, niet alleen op lokaal niveau.

Hiaten

Sarah

In dit onderzoek is onder andere naar voren gekomen dat de zelfredzaamheid van vrijwilligers door de deelname aan het Torekesproject is vergroot. Echter, binnen dit onderzoek is gefocust op de deelaspecten empowerment en arbeid, wat inhoudt dat andere deelaspecten van actieve en zelfredzame burgers niet zijn meegenomen in de analyse. Een voorbeeld van een aanwezig hiaat in het kader van actief burgerschap, is de economische zelfredzaamheid die van burgers verwacht wordt. De gemeenschapsmunt de Torekes is, zoals is gebleken, een fijne economische bijkomstigheid voor een deel van de vrijwilligers die geen reguliere baan hebben. Desalniettemin, deze vergoeding is relatief klein, waardoor een totale economische zelfredzaamheid niet bereikt kan worden.

Een ander hiaat in dit onderzoek heeft betrekking op de onderzoekspopulatie. Doordat wij eerder dan verwacht het veld hebben moeten verlaten, zijn er groepen deelnemers in het project die wij niet of nauwelijks hebben benaderd en is onze onderzoekspopulatie minder divers dan de daadwerkelijke deelnemersgroep van het Torekesproject. De diversiteit waar Rabot om bekend staat, komt in dit onderzoek gematigd terug.

Een laatste relevant discussiepunt in dit onderzoek heeft te maken met persoonlijke eigenschappen die onze resultaten mogelijk hebben beïnvloed. Het feit dat wij als onderzoekers in een aantal kenmerken verschillend zijn van de informanten, qua bijvoorbeeld accent, leeftijd en opleidingsniveau, zorgde ervoor dat wij werden ontvangen als ‘de ander’. In dit onderzoek hebben deze verschillen ertoe geleid dat mensen veelal open stonden om ons te helpen. Echter, zoals elk ander etnografisch veldwerk, is ook dit onderzoek context-, tijds- en persoonsgebonden. Een andere onderzoekssetting kan mogelijk leiden tot andere onderzoeksresultaten. Bovendien, komen onze persoonlijke eigenschappen niet overeenkomen met de eigenschappen van de informanten die juist relevant zijn binnen dit onderzoek. Hierdoor blijven wij in dit opzicht ‘die ander’ en hebben we niet op dezelfde manier als de deelnemers kunnen ervaren hoe belangrijk het Torekesproject kan zijn voor je persoonlijke leven.

Aanbevelingen

Simone

Uit de bovengenoemde hiaten hebben wij de volgende aanbevelingen voor vervolgonderzoek geformuleerd, waardoor uiteindelijk een holistisch beeld van de Torekes kan ontstaan. Ten eerste is het op het gebied van economische zelfstandigheid relevant om dieper in te gaan op de

commodificatie van deze werkvorm en de kapitalistische relatie die het vrijwilligerswerk hierdoor krijgt. Dit onderzoek raakt dit onderwerp, maar het kan interessant zijn om meer inzichten te verkrijgen in hoe diep het kapitalistische systeem in arbeid zit verstrengeld.

Ten tweede is het interessant om in te zoomen op de diversiteit die Rabot kent en dit te verbinden met het Torekesproject. Het Torekesproject probeert mensen uit verschillende groepen bij elkaar te brengen en op deze manier solidariteit te creëren. De vraag is in hoeverre een project als deze daaraan kan bijdragen en vooral hoe de deelnemers dit ervaren. Het is interessant om door middel van een langdurig kwalitatief veldwerk te onderzoeken of initiatieven als deze bijvoorbeeld stereotypen kunnen verminderen of zelfs wegnemen.

Verder kan een vervolgonderzoek over identiteitsvorming onder de deelnemers van het project interessant zijn. Burgerschap en identiteit staan in de literatuur nauw met elkaar verbonden. Dit onderzoek maakt daar zeker deel van uit, zonder direct in te gaan op de processen rondom identiteitsvorming, doordat het laat zien dat het hebben van werk en netwerken belangrijke onderdelen zijn van het persoonlijke leven.

Literatuurlijst

- Alcock, Pete. 2010. "Building the Big Society: A New Policy Environment for the Third Sector in England." *Voluntary Sector Review* 1 (3): 379-389.
- Aldrich, Daniel P. en Michelle A. Meyer. 2015. "Social Capital and Community Resilience." *American Behavioral Scientist* 59 (2): 254-269.
- Alexander, Craig en Sonya Gulati. 2013. "An Economist's Case for Volunteering." *TD Economics Opinion*.
- Allan, Kori. 2019. "Volunteering as Hope Labour: The Potential Value of Unpaid Work Experience for the Un-and Under-Employed." *Culture, Theory and Critique* 60 (1): 66-83.
- Aujoulat, Isabelle, William d'Hoore, en Alain Deccache. 2007. "Patient Empowerment in Theory and Practice: Polysemy Or Cacophony?" *Patient Education and Counseling* 66 (1): 13-20.
- Bleeker, Amber. 2016. "Maken we Utrecht Samen? Een Kwalitatief Onderzoek Naar Empowerment Bij Het Right to Challenge in De Gemeente Utrecht." Universiteit Utrecht.
- Boeije, Hennie. 2010. *Analysis in Qualitative Research*. Los Angeles: SAGE.
- Boumans, Jenny. 2012. "Naar Het Hart Van Empowerment." *Een Onderzoek Naar De Grond: Movisie*.
- Cattaneo, Lauren Bennett, en Lisa A. Goodman. 2015. "What is Empowerment Anyway? A Model for Domestic Violence Practice, Research, and Evaluation." *Psychology of Violence* 5 (1): 84.
- Christens, Brian D. 2012. "Toward Relational Empowerment." *American Journal of Community Psychology* 50 (1-2): 114-128.
- Corijn, Eric. 2009. "Het Maatschappelijk Debat Niet Uit De Weg Gaan." *S(O)AP, Spanningsvelden in De Sociaal-Artistieke Praktijk*: 41-57.

- Corsín Jiménez, Alberto. 2003. "Working Out Personhood: Notes on Labour and its Anthropology." *Anthropology Today* 19 (5): 14-17.
- Dahlstedt, Magnus. 2013. "The Politics of Labour Market Activation: Employability, Exclusion and Active Citizenship." *Revija Za Sociologiju* 43 (1): 5-29.
- De Gier, Erik. 2007. *Overpeinzingen Bij Een Activerende Participatiemaatschappij* Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Debruyne, Pascal en Stijn Oosterlynck. 2009. "Stedelijke Vernieuwing in Het Gentse Rabot." *Alert Voor Sociaal Werk En Politiek* 35 (3).
- Debruyne, Pascal, Stijn Oosterlynck, en Thomas Block. 2008. "Sociale Innovatie Als Basis Voor Stadsontwikkeling? Grootschalige Stadsprojecten Versus Sociale Stadsvernieuwing in Gent." *Planologisch Nieuws* 28 (3): 18-33.
- De Gruijter, Marjan, Sibylle van der Lem, en Maria Berger. 2010. *Durf Te Dromen Over Empowerment*. Delft: Gemeente Delft.
- DeWalt, Kathleen Musante en Billie R. DeWalt. 2011. *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Tweede editie. ed. Lanham: AltaMira Press.
- Driessens, Kristel. 2010. "Over Armoede, Sociale Uitsluiting En Kansen Tot Burgerschap: Actief Burgerschap Als Hefboom." *Perspectief* 6 (2): 3-5.
- Faelens, Biniam. 2019. *Torekes 2020: Nieuwe Financieringspistes: Samenlevingsopbouw Gent*.
- Fukuyama, Francis. 2001. "Social Capital, Civil Society and Development." *Third World Quarterly* 22 (1): 7-20.
- Fuller, Sylvia, Paul Kershaw, en Jane Pulkingham. 2008. "Constructing active Citizenship: Single Mothers, Welfare, and the Logics of Voluntarism." *Citizenship Studies* 12 (2): 157-176.
- Graeber, David. 2012. "On Social Currencies and Human Economies: Some Notes on the Violence of Equivalence." *Social Anthropology* 20 (4): 411-428.

- Gregory, Lee. 2014. "Resilience Or Resistance? Time Banking in the Age of Austerity." *Journal of Contemporary European Studies* 22 (2): 171-183.
- Halvorsen, Rune en Per H. Jensen. 2004. "Activation in Scandinavian Welfare Policy: Denmark and Norway in a Comparative Perspective." *European Societies* 6 (4): 461-483.
- Hawkins, Robert L. en Katherine Maurer. 2010. "Bonding, Bridging and Linking: How Social Capital Operated in New Orleans Following Hurricane Katrina." *British Journal of Social Work* 40 (6): 1777-1793.
- Het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw. 2019. *Slim Vrijwilligen*.
- Het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw. 2020. "De Gewone Forfaitaire Kostenvergoeding.", geraadpleegd op 14 juni, 2020, <https://www.vlaanderenvrijwilligt.be/wetgeving/kosten-en-vergoedingen/de-forfaitaire-kostenvergoeding/>.
- Holborow, Marnie. 2018. "Language, Commodification and Labour: The Relevance of Marx." *Language Sciences* 70: 58-67.
- Hurenkamp, Menno en Jan Willem Duyvendak. 2008. "De Zware Plicht Van De Lichte Gemeenschap." *Krisis* 28 (1): 1-14.
- Hurenkamp, Menno, Evelien Tonkens, en Jan Willem Duyvendak. 2011. "Citizenship in the Netherlands: Locally Produced, Nationally Contested." *Citizenship Studies* 15 (02): 205-225.
- Kesküla, Eeva. 2018. "Labor, Employment, and Work." *The International Encyclopedia of Anthropology*: 1-10.
- Kleinmans, Reinout en Gideon Bolt. 2010. "Vertrouwen Houden in De Buurt: Verval, Opleving En Collectieve Zelfredzaamheid in Stadsbuurten.". Nicis instituut.
- Kwon, Mizso, Chanam Lee, en Yu Xiao. 2017. "Exploring the Role of Neighborhood Walkability on Community Currency Activities: A Case Study of the Crooked River Alliance of TimeBanks." *Landscape and Urban Planning* 167: 302-314.

- Laverack, Glenn. 2007. *Health Promotion Practice : Building Empowered Communities*. Maidenhead: Open University Press.
- Legrand, Nicolas en Hubert de Vliegher. 2017. "Is the Current Monetary System Viable? What are the Alternatives? Can Complementary Currencies Bring More Stability and Sustainability?" Louvain School of Management. prom: Bruno Colmant.
- Lietaer, Bernard A. en Jacqui Dunne. 2013. *Rethinking Money: How New Currencies Turn Scarcity into Prosperity*. Berrett-Koehler Publishers.
- Loobuyck, Patrick. 2019. "Voorbij De Pleinvrees: Vlaanderen Formuleert Voor Het Eerst Eindtermen Burgerschap." *Pedagogische Studiën: Tijdschrift Voor Onderwijskunde En Opvoedkunde* 96 (3): 207-217.
- Mathijssen, Carmen. 2010. "Over Sociale Activering En Vrijwilligerswerk." *Perspectief* 6 (2): 21-24.
- Michel, Arnaud en Marek Hudon. 2015. "Community Currencies and Sustainable Development: A Systematic Review." *Ecological Economics* 116: 160-171.
- Muntuit. 2020. "Torekes." www.muntuit.be, geraadpleegd op 14 juni, 2020, <https://www.muntuit.be/munten/torekes>.
- Nieuw-Vlaamse Alliantie. 2020. "Het Middenveld.", geraadpleegd op 14 juni, 2020, <https://www.n-va.be/standpunten/het-middenveld>.
- Parker, Martin, George Cheney, Valérie Fournier, en Chris Land. 2014. "Advanced Capitalism: Its Promise and Failings." In *The Routledge Companion to Alternative Organization*, 27-41: Routledge.
- Perelman, Mariano D. 2007. "Theorizing Unemployment: Toward an Argentine Anthropology of Work." *Anthropology of Work Review* 28 (1): 8-13.
- Pettit, Jethro. 2012. "Empowerment and Participation: Bridging the Gap between Understanding and Practice." *United Nations Headquarters* 10: 6.

- Portes, Alejandro en Patricia Landolt. 2000. *Social Capital: Promise and Pitfalls of its Role in Development*. Vol. 32 Cambridge University Press.
- Putnam, Robert D. 2000. "Bowling Alone: America's Declining Social Capital." In *Culture and Politics*, 223-234: Springer.
- Samenlevingsopbouw. 2020. "Samenlevingsopbouw", geraadpleegd op 14 juni, 2020, <https://www.samenlevingsopbouw.be/>.
- Samenlevingsopbouw Gent. 2019a. *Torekes Catalogus 2019*.
- Samenlevingsopbouw Gent. 2019b. "Torekes Website.", geraadpleegd op 13 juni, 2020, <https://www.torekes.be>.
- Seyfang, Gill. 2001. "Money that Makes a Change: Community Currencies, North and South." *Gender & Development* 9 (1): 60-69.
- Seyfang, Gill. 2002. "Tackling Social Exclusion with Community Currencies: Learning from LETS to Time Banks." *International Journal of Community Currency Research* 6 (1): 1-11.
- Seyfang, Gill. 2004. "Working Outside the Box: Community Currencies, Time Banks and Social Inclusion." *Journal of Social Policy* 33 (1): 49-71.
- Strümpell, Christian. 2017. "The Anthropology of Work and Labour: Editorial Note." *Ethnoscripts* 19 (2).
- Taylor, Rebecca F. 2004. "Extending Conceptual Boundaries: Work, Voluntary Work and Employment." *Work, Employment and Society* 18 (1): 29-49.
- Tonkens, Evelien. 2018. "Liever Kwaliteit Van Leven Dan Zelfredzaamheid." *Tijdschrift Voor Gezondheidswetenschappen* 96 (8): 309-310.
- Van Bouchaute, Bart, Anika Depraetere, Stijn Oosterlynck, en Nick Schuermans. 2014. "Solidariteit in Superdiversiteit: Het Transformatief Potentieel Van Een Complementaire Munt in Een Superdiverse Wijk." In *Over Gevestigden En Buitenstaanders: Armoede*,

- Diversiteit En Stedelijkheid*, bewerkt door Stijn Oosterlynck, Gert Verschraegen, Danielle Dierckx, Frédéric Vandermoere en Clemens de Olde, 81-104. Leuven: Acco.
- Van Buuren, Arwin en Jurian Edelenbos. 2008. "Kennis En Kunde Voor Participatie." <http://hdl.handle.net/1765/13398>
- Van Dale Uitgever. 2020. s.v. "Werk",
<https://www.vandale.nl/gratiswoordenboek/nederlands/betekenis/werk#.XuY8OUUzY2w>
- Van Gorp, Baldwin en Gregory Gourdin. 2014. *Framing En Deframing: Op Weg Naar De Destigmatisering Van Arbeidsongeschiktheid En Invaliditeit*: Koning Boudewijnstichting
- Van Hees, Susan, Klasien Horstman, Maria Jansen, en Dirk Ruwaard. 2015. "Betekenissen Van Burgerschap Van Ouderen in De Participatiesamenleving." *Tijdschrift Voor Gezondheidswetenschappen* 93 (5): 191-196.
- Vanleene, Daphne en Bram Verschuere. 2018. "Case Study - The Rabot Neighbourhood: Co-Production in Community Development." In *Co-Production and Co-Creation: Engaging Citizens in Public Services*, bewerkt door Taco Brandsen, Trui Steen en Bram Verschuere, 255-257. New York: Taylor & Francis.
- Vanleene, Daphne, Joris Voets, en Bram Verschuere. 2017. "Co-Producing a Nicer Neighbourhood: Why do People Participate in Local Community Development Projects." *Lex Localis* 15 (1): 111-132.
- Vanleene, Daphne, Joris Voets, en Bram Verschuere. 2018. "The Co-Production of a Community: Engaging Citizens in Derelict Neighbourhoods." *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 29 (1): 201-221.
- Vanthuyne, Tine, Griet Verschelden, en Maria Bouverne-de Bie. 2006. "De Vrijwilliger of Zijn Werk." *Vrijwillige Inzet Onderzocht* 3 (2): 7-16.
- Verhaeghe, Loes en Samuel Quievy. 2016. "Sporen Van De Participatiesamenleving in België? Een Reflectie Op Recent Armoedebeleid." *Armoede in België*: 213-232.

Verhoeven, Imrat en Evelien Tonkens. 2013. "Talking Active Citizenship: Framing Welfare State Reform in England and the Netherlands." *Social Policy and Society* 12 (3): 415-426.

Vlaamse overheid. 2019. "Samen Leven in 2050.", geraadpleegd op 14 juni, 2020, <https://www.vlaanderen.be/vlaamse-regering/visie-2050/samen-leven-2050>.

Wanner, Hugo en Sander van Parijs. 2018. *Opdracht Complementaire Munten Als Hefboom Voor Mensen in Kwetsbare Posities: Muntuit*.

Zwaenepoel, Heidi. 2010. "Uitnodigen of Bevel?: Vrijwilligerswerk En Sociale Activering Bij Maatschappelijk Kwetsbare Burgers ." *Perspectief* 6 (2): 25-26.

Bijlage 1. Begrippenlijst

Stad Gent

Sarah

In Vlaanderen wordt met ‘Stad Gent’ hetzelfde bedoeld als in Nederland met ‘Gemeente Gent’ wordt bedoeld. De financiële middelen die het Torekes project mogelijk maken, komen van Stad Gent (Samenlevingsopbouw Gent 2019a).

Wijkregisseur: De wijkregisseur is als medewerker van Stad Gent actief in de wijk. Deze persoon heeft als taak het beleid dat gevoerd wordt binnen de stad door te voeren naar de wijk. Daarnaast is het ook aan de wijkregisseur om dat wat in de wijk gebeurt, of wat nodig is in de wijk, door te spelen naar Stad Gent en eventueel mee te nemen in het beleid.⁹⁹ Op dit moment is Jona de wijkregisseur in Rabot en is in nauw contact met Samenlevingsopbouw Gent en het Torekesproject.

Muntuit

Muntuit is een organisatie die zich bezighoudt met gemeenschapsmunten in Vlaanderen en Brussel. Muntuit was betrokken bij de opstart van het Torekesproject en heeft bijgedragen aan het creëren en ontwikkelen van de gemeenschapsmunt de Torekes (Muntuit 2020).

Middenveldorganisaties

Middenveldorganisaties, zoals Samenlevingsopbouw Gent, zijn particuliere organisaties en instellingen die de verschillende groepen, meningen en waarden in de samenleving vertegenwoordigen. Deze organisaties zijn de bemiddelaars tussen de burgers en de overheid en vervullen daarmee een belangrijke rol in de samenleving (Nieuw-Vlaamse Alliantie 2020).

Samenlevingsopbouw Gent

Samenlevingsopbouw Gent is een vereniging zonder winstoogmerk en is werkzaam in verschillende wijken in Gent. De organisatie ondersteunt mensen in een maatschappelijk kwetsbare positie en neemt hen zelf mee in het zoeken naar oplossingen voor hun problemen. Op deze manier hopen zij hen te versterken in de thema’s wonen, arbeid en maatschappelijke dienstverlening. Samenlevingsopbouw Gent is verantwoordelijk voor het beheren van het Torekesproject (Samenlevingsopbouw 2020).

⁹⁹ Semi-gestructureerd interview met huidige wijkregisseur Jona op 12 maart 2020

Torekesbeheerder

De Torekesbeheerder is vanuit Samenlevingsopbouw de persoon die het Torekesproject leidt. Momenteel is Sanne de Torekesbeheerder en het is haar taak om de verdiende Torekes bij te houden, vrijwilligerswerk waar nodig te faciliteren en netwerken te leggen tussen partners, handelaren en wijkbewoners.¹⁰⁰

Vrijwilligers

Simone

Vrijwilligers binnen het Torekesproject zetten zich op verschillende manieren in voor de wijk Rabot. Zij krijgen hiervoor de gemeenschapsmunt de Torekes als waardering en kunnen deze bij verschillende handelaren verzilveren (Samenlevingsopbouw Gent 2019a). Binnen ons onderzoek zijn de vrijwilligers de belangrijkste actor. In het bijzonder willen wij sleutelinformanten Peter en Arnoud uitlichten. Door hun gastvrijheid en grote netwerk in de wijk hebben wij het project op zijn best leren kennen.

Sleutelinformant Peter: Peter is een zeer actieve vrijwilliger in Rabot. Hij zet zich iedere woensdag en om de week op vrijdag in bij Bar Bazaar. Daarnaast helpt hij mee bij Barabot en organiseert hij eigen activiteiten zoals een paasontbijt en ‘opkuis middag’. Peter heeft veel informatie over de wijk en het project, en heeft daarnaast ook een groot netwerk, waardoor hij een belangrijke schakel is in dit onderzoek.

Sleutelinformant Arnoud: Vrijwilliger Arnoud krijgt Torekes voor de voetbaltrainingen die hij geeft aan jongeren. Hij wordt hierdoor gezien als de coach van voetbalteam FC Rabot. Hiermee wil hij deze jongeren een plek in de wijk geven, iets wat hij toentertijd heeft gemist. Elke week komt een grote groep jongeren naar de training. Arnoud heeft door dit vrijwilligerswerk, en andere taken die hij hier en daar uitvoert, een groot netwerk in de wijk.

Partners

Naast Samenlevingsopbouw en de eenmalige acties zijn er buurtinitiatieven in de wijk die hun vrijwilligers waarderen met Torekes. Dit zijn bijvoorbeeld scholen in de buurt, bewonersgroepen en organisaties in de wijk (Samenlevingsopbouw Gent 2019b). We lichten er hier een aantal toe:

¹⁰⁰ Semi-gestructureerd Skype-interview met Sanne op 19 maart 2020

Bar Bazaar: Bar Bazaar is een café in Buurtcentrum Rabot en is daarmee een centraal punt in de wijk voor vrijwilligers en andere wijkbewoners. Men kan er gratis kopje koffie of thee komen drinken en vervolgens gezellig bijkletsen met burens. De vrijwilligers achter de bar verdienen hiermee Torekes.

Netheidscharters en Plezante Doeners: Dit zijn verschillende bewonersinitiatieven die iedere maand een keer met hun eigen groep samenkomen om bijvoorbeeld zwerfafval op te ruimen of andere ‘plezante’ taken te doen voor de wijk.

Barabot: Barabot is een buurtinitiatief dat elke donderdagavond zorgt voor een gezellige en/of informatieve avond in Eetcafé Toreke in de wijk. De vrijwilligers die deze avond achter de bar werken verdienen hiermee Torekes, maar men kan er ook de Torekes verzilveren.

Boerenhof: Boerenhof is een binnentuin in het midden van de wijk. Op de werkdagen van het Boerenhof kunnen vrijwilligers Torekes verdienen door op de algemene ruimte in de binnentuin te werken. Je kan er vervolgens ook Torekes verzilveren, door er een moestuintje mee te huren.

Laborabot: Laborabot is onderdeel van Samenlevingsopbouw, waar wordt geëxperimenteerd met werkplaatsen en activering van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in de wijk Rabot (Samenlevingsopbouw 2020).

Handelaren

Handelaren zijn winkels en andere ondernemingen waar men de Torekes kan uitgeven. Hiermee zijn de handelaren een belangrijke schakel in het project, omdat het zorgt voor de verzilvermogelijkheid van de munt, waardoor het een vorm van waarde krijgt. Voorbeelden van plekken waar men de munt kan uitgeven, zijn: sociaal restaurant Eetcafé Toreke, de sociale kruidenier, een apotheek, een bakker, verschillende lokale supermarktjes en de tweedehands kledingwinkel (Samenlevingsopbouw Gent 2019a).

Bijlage 2. Het Torekesproject in tijden van de coronacrisis

Sarah

Het is 12 maart in de avond als wij een berichtje krijgen van Tristan, onze informant en inmiddels ook vriend: “Heb je het net gelezen? Vanaf morgen sluiten alle bars en restaurants, alleen supermarkten en apothekers mogen open blijven.”¹⁰¹ In een paar dagen tijd veranderen de Belgische maatregelen rondom de uitbraak van het coronavirus van ‘geen handen schudden’ naar een lockdown, waarbij iedereen wordt verzocht zoveel mogelijk binnen te blijven. Een lockdown betekent niet alleen dat wij als antropologen niet meer in het veld kunnen zijn, maar ook dat de sociale situatie rondom het Torekesproject totaal verandert. Het zorgt ervoor dat alle initiatieven rond het Torekesproject zijn afgelast. Voor sommige vrijwilligers betekent dit dat ze een uurtje in de maand de straat niet kunnen opruimen, maar voor anderen betekent dit een verlies van meerdere dagen dagbesteding in de week. Het wordt voor hen pijnlijk duidelijk wat het betekent als het vrijwilligerswerk wegvalt.

Simone

Op 19 maart bellen we Peter, een van onze sleutelinformanten die normaal gesproken iedere dag in het buurtcentrum te vinden is. Hij heeft het zwaar. Hij mist koffiezetten voor de mensen, de collega’s van het buurtcentrum en het sociaal contact: “Je mist alles. Je zit alle dagen met je gezicht voor de televisie en noem maar op. Ik kan niet even een ijsje halen met iemand of een tas koffie drinken in het buurtcentrum. Dat maakt mij triest.”¹⁰² We zitten dan een halve week in lockdown.

Een week later krijgen wij per e-mail bericht van vrijwilliger Frederik, een gepensioneerd man die maatschappelijk betrokken wilde blijven door middel van dit vrijwilligerswerk: “Ik mis het buurtcentrum enorm. Nu voel je ook het isolement wat minderbedeelde mensen en alleenstaanden voelen die geen vrienden of familie hebben. Of ouderen die niet meer buiten kunnen komen wegens gezondheidsredenen en geen sociaal contact hebben. Ja ik mis het sociaal contact en mijn praatjes met de mensen.”¹⁰³

Sarah

Ook tijdens de Skype-interviews met informanten wordt duidelijk dat zij het vrijwilligerswerk missen. Nadat zij eerst vol plezier vertellen over hun deelname aan de initiatieven, komt daarna vrijwel vanzelf naar voren hoe de situatie nu is. Zo vertelt Roos, een gepensioneerd vrijwilliger: “Uw structuur is er doorheen gegoooid. Anders is het boem die dag

¹⁰¹ SMS contact met Tristan op 12 maart 2020

¹⁰² Telefonische small talk met Peter op 19 maart 2020

¹⁰³ Gestructureerd interview met Frederik op 27 maart 2020

daar, die dag daar, uw structuur of uw agenda is leeggeschud en door elkaar gegooid.”¹⁰⁴

Deze reacties op het (tijdelijk) wegvallen van deze vorm van participatie benadrukken dat het Torekesproject een belangrijke rol speelt in het dagelijks leven van een aantal vrijwilligers: voor zowel het actief bezig zijn als het grip hebben op je eigen leven. Samenlevingsopbouw en buurtwerk Rabot proberen de vrijwilligers zo veel mogelijk te ondersteunen door ze een aantal keer per week te bellen en voedselpakketten te maken voor de mensen die dit nodig hebben. “Uiteraard missen ze het vrijwilligerswerk. Niet voor de Torekes maar voor de bezigheid, het contact met andere, eens weg te zijn van thuis. Thuis zitten valt hun moeilijk”¹⁰⁵, vertelt een buurtwerker.

Simone

Toch proberen een aantal vrijwilligers op een alternatieve manier bezig te blijven in de wijk. Arnoud, die normaal gesproken voetbaltraining geeft aan jongeren uit Rabot, probeert ook nu met de jongeren in contact te blijven. “Momenteel met de corona-regels doen we vooral aan straatpraat. De jongeren opsporen, spontaan ontmoeten en een praatje maken. Ze positief houden en motiveren om in alles hun best te doen. Ik wil maar zeggen; het hoeft niet altijd school of voetbal te zijn.”¹⁰⁶

Hoewel veldwerk altijd plaats- en tijdgebonden is, is dit een uitzonderlijke situatie, en laat deze pandemie zien dat een sociale situatie zelfs binnen een week tijd kan omslaan. Echter, deze crisisfase plaatst de resultaten van dit onderzoek in een nieuw licht, omdat de samenleving nu een nog groter beroep doet op actieve burgers. Zo zegt Gerard, een voormalig Torekesbeheerder: “Eigenlijk, wat we nu zien met heel het pandemie-gebeuren: de gesubsidieerde organen en de overheid die het niet aan kan. Die zijn dus nu echt afhankelijk van vrijwilligers en dat wordt nu super zichtbaar.”¹⁰⁷ Deze situatie laat aan de ene kant zien dat het nog belangrijker wordt om een zelfredzame en actieve burger in de samenleving te zijn, maar laat aan de andere kant ook zien hoe moeilijk dit voor sommige mensen kan zijn.

¹⁰⁴ Semi-gestructureerd Skype-interview met Roos op 1 april 2020

¹⁰⁵ Mail contact met Eline op 25 maart 2020

¹⁰⁶ Gestructureerd interview met Arnoud op 24 april 2020

¹⁰⁷ Semi-gestructureerd Skype-interview met Gerrit op 27 maart 2020

dinsdag 14 april 2020

P

Hallo dynamic duo s en s het begint lastig te worden ze gaan het tot 3mei verlengen en mss daarna tot eind mei maar we zullen moeten opletten tot het einde van het jaar en de jaren nadien ook nog hoe is het daar bij jullie alles ok hoop ik grtjs

10:47

Hey Wat een gekke periode eh.. zo jammer met het lekkere weer:(hoop dat jullie nog gezond zijn. Bij ons alles nog goed. Sarah is fijn met familie en Simone met haar huisgenoten. Doe! S& S

11:03

P

Ben blij dat alles ok is met jullie het weegt op de mensen hoor we hopen dat we in august al naar utrecht mogen afzakken want we missen jullie wel hoor want jullie zijn een stukje familie geworden draag zorg voor elkaar he grtjs x

11:12

108

¹⁰⁸ SMS van informant Peter op 14 april 2020